HET LAND VAN AALST

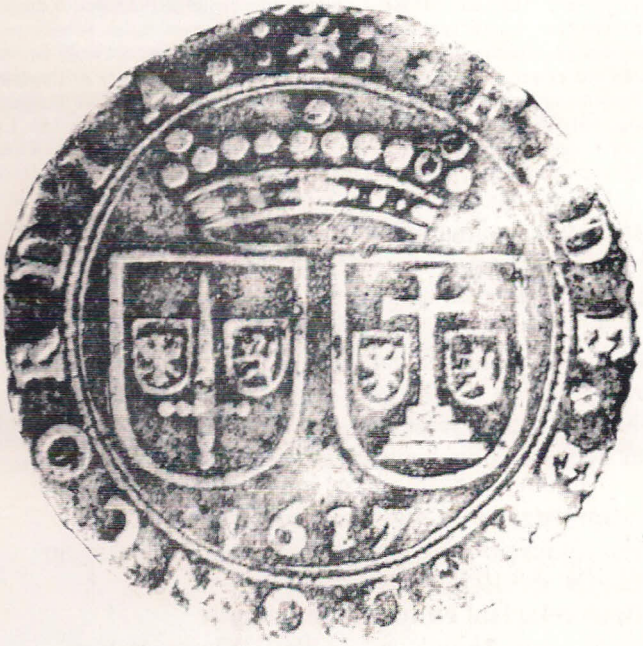

Tijdschrift van de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst

Het Land van Aalst
DRIEMAANDELIJKS TIJDSCHRIFT

Uitgegeven door de geschiedkundige vereniging "Het Land van Aalst", met de steun van de Vlaamse Gemeenschap, het Provinciebestuur van Oost-Vlaanderen en de Stad Ninove.

Prijs voor een jaarabonnement:
Leden: 550 fr./13,63 € - Steunende leden: 800 fr./19,52 € - Beschermende leden: 1.200 fr./29,27 €
Te storten op rek. 000-0586911-61 van Het Land van Aalst, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De vereniging werd opgericht in 1949 en heeft als werkgebied de gemeenten van de vroegere bestuurlijke eenheid "Het Land van Aalst" in haar grootste uitgestrektheid, alsmede van enkele aangrenzende Oostvlaamse gemeenten (grosso modo de streek tussen Schelde en Dender). Initiatiefnemers en stichters waren + Albert Van Lil (beheerder 1949-66) en + Jozef Van Overstraeten (voorzitter 1949-52). Tot de stichters hoorden eveneens + Arthur Broeckaert, + Hendrik Vangassen (voorzitter 1954-63), + Jozef Van Cleemput, + Jozef De Brouwer, + Valère Gaublomme, Frits Van Acker, Basiel Boel, + Marcel Cornelis en + Jules Pieters. Latere voorzitters waren + Jozef Borremans (1953-1954), + Frits Courteaux (1963-1980) en Luc De Rijck (1980-1984) erevoorzitter.

Het bestuur van de vereniging is als volgt samengesteld:
Luc Robijns, voorzitter
Marcel Cock, ondervoorzitter
Basiel Boel (erebestuurslid), Freddy Caudron, Lieve De Mecheleer, Marc Uyttersprot (bibliothecaris-archivaris), Geert Van Bockstaele (beheerder), Mieke Van Damme, Dirk Van de Perre (redactiesecretaris), Georges Vande Winkel (bibliografie), Bart Van Langenhove, Wilfried Vernaeve (verslaggever).

Ledenadministratie en algemene correspondentie:
Geert Van Bockstaele, Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem
tel. en fax 09 360 19 04
Redactiesecretariaat en toezending kopij:
Dirk Van de Perre, Hoogstraat 23, 9401 Ninove-Pollare
tel. 054 33 73 27

E-mail: landvanaalst@wol.be
Website: http://users.skynet.be/sky39205/lva.html

Elke auteur is verantwoordelijk voor de inhoud van zijn artikel.
Verantwoordelijke uitgever: Dirk Van de Perre
Zetel van de vereniging: Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade
Kaftontwerp: Bart Maris
Druk: De Riemaecker Printing, Nukerkeplein 9, 9681 Nukerke 055 21 14 04

ISSN 0778-7731

DE HUMANISTENVRIEND, OMAAR VAN EDINGEN EN GERAARDSBERGEN (BEGIN 16de EEUW)

Geert VAN BOCKSTAELE

Inleiding

In de publicatie *De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen...* stelden we de vraag hoe het kwam dat Hiëronymus Ruffault in 1525 door de monniken tot abt werd voorgesteld [1]. Hoe konden zij de zoon van een vooraanstaand magistraat van Karel V, een jonge man van 25 jaar, afkomstig uit Rijsel, pas priester gewijd en tot coadjutor van de abdij te Atrecht benoemd, tot hun abt aanduiden? Als mogelijke hypothese schreven we toen dat sommige monniken hem tijdens hun verblijf aan de Leuvense universiteit als student hadden leren waarderen. Het is immers geweten dat het Geraardsbergs Latijns college, waar ook kandidaat-monniken school liepen, veel studenten naar Leuven stuurde, die met de wereld van de humanisten goed vertrouwd waren.

Deze hypothese moeten wij nu als gevolg van nieuw archivalisch onderzoek op zijn minst corrigeren en bijsturen. De Geraardsbergse stadsrekeningen geven ons aanvullende argumenten [2]. Uit die rekeningen blijkt dat humanisten als Frans en Omaar van Edingen, Frans Cranevelt, Karel Uutenhove en ook de vader van de abt, Jan Ruffault regelmatig Geraardsbergen bezochten en er als advocaat of ambtenaar voor de stad werkten.

Excerpten uit de stadsrekeningen

Op het einde van de 15de eeuw verdedigde Lambrecht vanden Hulsbussche, als procureur van de stad, Geraardsbergen bij de Raad van Vlaanderen, het hoogste rechtscollege in het graafschap. Wanneer hij in 1494 of begin 1495 stierf werd hij door Franchoys van Eedinghen alias Frans van Edingen opgevolgd. Aangezien de stad in die tijd veelvuldig bij allerlei processen betrokken was, hoeft het niet te verwonderen dat Frans van Edingen regelmatig met de Geraardsbergse overheden moest onderhandelen. Wanneer er met de

[1] G. VAN BOCKSTAELE, De Sint-Adriaansabdij te Geraardsbergen, Geraardsbergen, 1996, p. 29-30, IDEM, Biografische schets van Jérôme Ruffault..., in: Het Land van Aalst, 48, 1996, 1. p. 12 en IDEM, Ruffault Jérôme...in: Nouvelle Biographie Nationale, 5, Brussel, 1999, p. 301 – 303.

[2] ALGEMEEN RIJKSARCHIEF (ARAB), Rekenkamers, nr. 35.327 tot 35.343 en RIJKSARCHIEF RONSE (RAR), Oud archief Geraardsbergen, nr. 936 - 943.

regering van Filips de Schone, 1487 – 1506, conflicten met Gent waren, week de Raad, en dus ook de procureurs, in de periode 1491 tot 1498 van Gent naar Ieper uit. Hierdoor moest de Geraardsbergse stadsbode, Bertelmeus Kerstiaens voortdurend naar die stad rijden om er aan Frans van Edingen de brieven te bezorgen, afspraken te maken of de procureur en zijn helpers bij te staan.

Het boekhoudkundig jaar, mei 1494 – mei 1495, was een zeer druk jaar. In de maand april moest de bode niet minder dan vijf keer naar Ieper rijden, dat ongeveer 90 km verwijderd was van Geraardsbergen. Zo'n reis duurde, heen en terug, vier dagen. Het jaar nadien, 1495 – 1496, was al even druk. De bezoeken aan Ieper waren nu wel meer over het hele jaar gespreid. De procureur kwam zelden naar Geraardsbergen. Als het nodig was stuurde hij zijn bode die er met de klassieke presentwijn, meestal een Beaunewijn, werd ontvangen. Naast een vast salaris van zes pond kreeg Fr. van Edingen, voor het opstellen van de *scrifturen*, de "moeite die hij gedaan had", of het kopiëren van het proces, een bedrag dat volgens de aard en de hoeveelheid van het werk kon variëren van 12 (1495 – 1496) tot 48 pond (1496 – 1497). Het was voor de stad en wellicht ook zijn bode een hele opluchting wanneer de Raad van Vlaanderen zich opnieuw in Gent installeerde. De reis duurde maar half zo lang, twee i.p.v. vier dagen, en de onkosten lagen ook veel lager. Anderzijds ging men veel meer naar de Raad van Vlaanderen. Eens de Raad voor goed in Gent was geïnstalleerd, trok Fr. van Edingen één keer per jaar zelf naar Geraardsbergen en kreeg er telkens ofwel een goede Beaune wijn, die 16 schellingen kostte, of twee kannen Rijnwijn, waarvoor de stad acht schellingen meer moest betalen.

Vanaf 1508 – 1509 liet Fr. van Edingen zich door zijn zoon, Omaar, bijstaan. Deze laatste zou nu zelf met de stad onderhandelingen voeren en brieven bezorgen, kortom gedeeltelijk de taak van een bode overnemen. Het is dan ook normaal dat de Geraardsbergse bode, B. Kerstiaens, nog zelden voor de Raad van Vlaanderen moest werken. Aanvankelijk kreeg Omaar van Edingen van de stad weinig geld. Zijn vader bleef alles incasseren. Uitzonderlijk kreeg Omaar in 1511 – 1512 16 schellingen "om de moeite en de welwillendheid die hij aldaar (Gent) gedaan heeft".

Het jaar nadien kwam er beterschap in de betalingen. Omaar pleegde in Geraardsbergen met diverse commissarissen overleg omtrent allerlei processen. Voor zijn driedaags verblijf in de stad ontving hij drie pond en 16 schellingen.

In 1513 – 1514 voerde hij opnieuw onderhandelingen. Nu met de Geraardsbergse voorschepen of burgemeester, Ghislain van Yedeghem. Fr. van Edingen bleef echter de leiding van de gerechtszaken behouden. De bode ging dan ook niet naar Omaar maar naar

Frans *met de instrumente van appelle* aangaande de verbanning van Joos de Zone. Onafhankelijk van het aantal processen die vader en zoon van Edingen moesten verwerken, bleef hun wedde gedurende 20 jaar onveranderd nl. zes pond.

1515-1516 was opnieuw een zeer druk jaar. De Geraardsbergse bode, B. Kerstiaens, wiens zoon intussen monnik was geworden van de St.-Adriaansabdij, trok meermaals naar Gent. Een eerste keer op 12 december 1515 om besprekingen te voeren met zowel de advocaat-fiscaal van de Raad van Vlaanderen als met Omaar van Edingen, die nu ook als procureur vermeld wordt. Op 2 april was Jan Ruffault naar Geraardsbergen gekomen om advies te geven omtrent bepaalde processen. Tijdens dat bezoek kreeg de tresorier-generaal van de Raad van Financiën vier kannen presentwijn aangeboden voor een bedrag van drie pond. Bij zijn terugkeer naar Brussel moest een zekere Leys Diependael hem door het nabijgelegen en onveilige Raspaillebos loodsen. Twee dagen na het hoge bezoek trok de stadsbode, B. Kerstiaens, naar Gent en overhandigde aan Frans en Omaar van Edingen schepenbrieven die betrekking hadden op het proces tussen de stad en de gemeenten Onkerzele en Overboelare. Drie weken later was hij opnieuw bij Omaar, die er moest voor zorgen dat Pieter van Hilleghem, schepen van Geraardsbergen, uit de gevangenis werd ontslagen. De onderhandelingen verliepen moeizaam en duurden vier dagen.

In augustus 1515 was Fr. van Edingen opnieuw in Geraardsbergen en kreeg er twee kannen presentwijn. Blijkbaar was de kwaliteit van die wijn, of de hoeveelheid drank, minder dan die van J. Ruffault want de stad betaalde er maar twee pond en 36 schellingen voor. Voor het geheel van het werk ten voordele van de stad ontving Fr. van Edingen 24 pond. Nadien komt hij in de stadsrekeningen niet meer voor.

Tijdens de periode 1516-1517, een jaar waarin de stad de jonge vorst Karel V op een plechtige wijze had ingehuldigd, kreeg Omaar van Edingen 27 pond en 16 schellingen voor al de processen die hij te Gent had gevoerd. Ook dan verbleef de stadsbode drie dagen in Gent om er een gerechtszaak met de Geraardsbergse burger, Claes de Stoppelare, af te handelen.

Het jaar nadien was het weer heel druk en was Geraardsbergen in veel processen gewikkeld. Niet minder dan zes keer reden diverse stadsfunctionarissen (ontvanger, schepenbode, secretaris, voorschepen) naar Gent bij Omaar. De processen handelden over de meest diverse zaken: de bieraccijnzen in de onmiddellijke omgeving van de stad, discussies met ambachtslui, een proces met de heer van Boelare en een gevangenneming van een Geraardsbergs inwoner. Op 23 juni 1517 kwam Omaar zelf naar Geraardsbergen en ontving hiervoor

twee kannen presentwijn: één met Rijnwijn en de andere met Bourgondische wijn (Beaune). Voor het geheel van zijn diensten betaalde de stad hem 27 pond en 18 schellingen, wat erop wijst dat hij, ongeacht het aantal proceszaken die hij moest afwerken, een vast bedrag van de stad kreeg.

Het volgend jaar, 1518-1519, was al even druk. Zes keer trokken leden van het stadsbestuur naar Omaar voor een zaak die jaren zou aanslepen nl. die van de erfenis van Jaspar Ute Zwane. Overigens deed de stad nog op andere procureurs (Jan vander Guchte en Cornelis van Scoenhoven) een beroep in zowel Gent, Brussel als Mechelen, waar de Grote Raad gevestigd was, de hoogste rechterlijke instantie in de Nederlanden. Eén van de processen betrof een "legwerker" of tapijtwever Loys Listruseur, die gevangen genomen was. Voor al zijn tussenkomsten en consultaties ontving Omaar ook nu weer 27 pond en 18 schellingen.

Al heeft de stadsbode, B. Kerstiaens, in 1519-1520 slechts twee keer een bezoek aan Omaar gebracht omwille van een proces tussen de stad en twee burgers, Jan de Pape en Floryns Vilain, toch moest Geraardsbergen een veel groter salaris betalen dan de voorbije jaren: 41 pond en 12 schellingen. Ofwel betrof het hier afgehandelde processen die jaren hadden aangeslepen, ofwel werd zijn wedde die al drie jaar onveranderd was gebleven gevoelig verhoogd.

In 1520-1521 werd eenzelfde bedrag betaald ook al kwam de klerk van Omaar zelf naar Geraardsbergen. Een jaar later was er een geschil met de Broeders van het Gemene Leven, die in de stad een Latijnse school leidden. Het betrof een proces omtrent de weide 't *Coreelstuc* in de nabijheid van Hunnegem gelegen [3].

In 1523 is Omaar bij een bezoek aan Geraardsbergen vergezeld van een raadsheer van de Raad van Vlaanderen, Jacob Hueribloc, die overigens een zoon in de St.-Adriaansabdij had. Bij die gelegenheid ontving de groep zeer goede Rijnwijn die de stad meer dan drie pond kostte. Ook voor dit jaar bleef de wedde van Omaar op 41 pond. Zonder verdere precisering betaalde de stad het jaar daarop 52 pond en 16 schellingen aan Omaar voor zowel de oude als de nieuwe zaken evenals die welke *noch loop hebbende int rolle draghen...*

Vanaf 1525 tot 1527 consulteerde de stad nog maar zelden Omaar van Edingen. Zijn salaris was dan ook gevoelig lager en schommelde van drie tot zestien pond. Zelden kwam hij nog naar de stad en meestal stuurde hij zijn bode.

[3] Dit proces zal nog lang aanslepen en in 1537 bij de Grote Raad van Mechelen aanhangig gemaakt worden.

De reden van de verminderde prestaties wordt duidelijk met de rekeningen van 1527-1528. Op 17 aug. 1527 kwam er een delegatie van de Raad van Vlaanderen naar Geraardsbergen. Zij was samengesteld uit: Pieter Tayspil, president, Omaar van Edingen, die nu als griffier van de Raad genoteerd staat, de advocaat-fiscaal en Niclaus Uutenhove. Aan de groep presenteerde men tien kannen wijn voor een bedrag van meer dan zeven pond. Omaar wordt nu als griffier van de Raad van Vlaanderen vermeld. Die nieuwe functie verklaart meteen zijn geringe aanwezigheid in de stad. Als griffier wordt hij in september 1529 een laatste maal in de rekeningen vermeld. Als procureur werd hij door Niclaus Uutenhove vervangen, die nu de zaken van de stad ging behartigen.

In de maand januari 1525 was de stad in een proces gewikkeld dat bij de Grote Raad van Mechelen, aanhangig werd gemaakt. Dit proces betrof een geschil tussen de stad en zijn ontvanger, Adriaen van Campene, omtrent bieraccijnzen. Om dit proces te winnen had de stad een beroep gedaan op Frans Cranevelt, een bekwaam jurist en tevens groot humanist, die te Mechelen als rapporteur optrad [4]. Twee jaar later bracht Jan Ruffault, wiens zoon intussen abt van de St.-Adriaansabdij was geworden, opnieuw een bezoek aan de stad en kreeg van de stad drie kannen Bourgondische wijn uit Beaune aangeboden.

Uit al die exerpten van de stadsrekeningen blijkt hoe intens de contacten van de stad waren met Fr. en O. Van Edingen en in mindere mate met Fr. Cranevelt en J. Ruffault. Die vielen allen in een periode die men moet situeren kort vóór en ná de benoeming van Hiëronymus Ruffault tot abt van de Sint-Adriaansabdij in 1526. Daarom is het wenselijk even dieper op die figuren in te gaan. De vader van de abt is in een vorige studie al aan bod gekomen zodat wij ons kunnen beperken tot Frans van Edingen, zijn zoon Omaar en Frans Cranevelt.

Frans en Omaar van Edingen

Omaar van Edingen (1488 - 1540) was de zoon van Frans en Barbara Uutenhove. Frans van Edingen was afkomstig van Waterloos, een wijk in Ophasselt (Geraardsbergen), waar zij één van de twee heerlijkheden in bezit hadden [5]. Omaar was tevens verwant met Pieter van Edingen, de bekende tapijtwever die in hetzelfde

[4] ARAB, Rekenkamers, nr. 35.338, f°29 v.
[5] ARAB, Rekenkamers, nr. 35.342, f°57v.

Waterloos ca 1450 geboren was [6]. Daar woonde ook nog een zus van Omaar die in 1523-'24 huwde. Bij die gelegenheid bood Geraardsbergen Omaar een Rijnse presentwijn aan.

Langs moeders zijde was Omaar verwant met Karel Uutenhove, zoon van Niclaus en Agnes van der Varent. Tot aan zijn huwelijk verbleef Omaar bij zijn ouders in het Gewad te Gent. Op 16 juni 1517 huwde hij Maria Ymmeloot, die in het kasteel van de "Drie Torens" te Brielen (Ieper) woonde. Kort na hun huwelijk namen zij hun intrek in het Dondersteen, nu Bonifantenstraat, te Gent. Zij kregen vier kinderen: Pieter, die advocaat werd en heer van Ophasselt [7]; Adriaan die omwille van godsdienstige motieven naar het protestantse Frankfurt vertrok; Anna die met Jan Minnaert uit Hulst huwde en Agnes, die met Philip van Steelant huwde. Omaar overleed te Gent op 8 juni 1540. Zijn vrouw hertrouwde met Pieter de Ryck en leefde nog tot 1569. Haar lichaam werd in de Gentse St.-Michielskerk bijgezet.

Oorspronkelijk werkte Omaar van Edingen als klerk bij de Gentse griffiers Cornelis Boulin, Philips van Steelant en Frans Costeuille. Vanaf 1508 - 1509 was hij als autodidact bij zijn vader Frans in dienst. Overigens zou hij de laatste griffier zijn die geen universitair diploma bezat. Een van de eerste dossiers die hij moest behandelen was dit van Geraardsbergen. Blijkbaar was die korte termijn van drie jaar voldoende om in 1512 de eed van procureur af te leggen. Vier jaar later volgde hij zijn vader als eerste procureur van de stad Gent op. Van dan af zijn de contacten met Geraardsbergen zeer intens. Eens Omaar op 21 mei 1525 tot griffier van de Raad van Vlaanderen werd benoemd, verminderden de onderhandelingen met de stad. In die periode was hij tevens bewaarder van het zegel en het tegenzegel van de Raad.

Al had Omaar geen universitaire opleiding toch stond hij op een zeer hoog intellectueel peil. Hij bewoog zich voortdurend in de kring van de humanisten. Zo was hij langs moeders zijde verwant met Karel Uutenhove, vriend van Erasmus, die overigens een uitgave van Joannes Chrysostomus aan hem opdroeg.

[6] De auteurs van het artikel over Pieter van Aelst I situeren Waterloos als een gehucht in de nabijheid van Aalst, wat toch een te ruime geografische interpretatie is (Nouvelle Biographie Nationale, I, Brussel, 1988, kol. 320).
Zie meer bij: P.P.J.L. VAN PETEGHEM, De Raad van Vlaanderen en de staatshervorming onder Karel V (1515 - 1555). Een publiekrechterlijk onderzoek naar centralisatiestreven in de XVII Provinciën, in: Rechtshistorische reeks van het Gerard Noodtinstituut, nr. 15, Nijmegen, 1990.

[7] Oorspronkelijk waren er in Ophasselt drie heerlijkheden: Hasselt te poort met de parochiekerk als centrum; het Vrije, in de zuid-westelijk hoek van Ophasselt gelegen en Moenebroek, zuidwaarts en grenzend aan Schendelbeke. In 1654 waren er nog twee heerlijkheden omdat het Vrije bij Hasselt te poort werd gevoegd en tot graafschap verheven. Zie meer: ARAB, Rekenkamers, nr. 35.342 f° 57v°(1529 – 1530) en J. VAN TWEMBEKE, Lijst der heerlijkheden van het Land van Aalst, XV, 1963, p. 193 – 196.

Erasmus loofde Omaar van Edingen "als een man met een geweten witter als sneeuw". Vier jaar nadat Ruffault abt van St.-Adriaan was geworden en Erasmus het onveilige Bazel moest verlaten schreef L. Ammonius, kartuizermonnik van St.-Martens-Bos, een brief aan Erasmus. Daarin stelde hij de grote humanist voor om te gast te zijn bij Omaar van Edingen, die in de Assels bij Drongen een schitterend buitenverblijf had en waar hij bovendien zou omgeven zijn door charmante geburen, w.o. de abt van St.-Adriaan. Uiteindelijk ging Erasmus op die uitnodiging niet in en zocht in Freiburg een onderkomen.

De broer van Omaar, Dionysius van Edingen, zat eveneens in de kennissenkring van de humanisten.[8] We mogen dan ook besluiten dat Omaar samen met enkele familieleden tot een groepje Gentse Erasmus-fans behoorde waarvan velen bij de Raad van Vlaanderen werkten. [9]

Frans Cranevelt

Frans Cranevelt (Nijmegen, 1485 - Mechelen, 1564) werd te Leuven Dr.in de Rechten en vanaf 1515 stadspensionaris van Brugge, waar hij zich tevens op de studie van het Grieks toelegde. In die periode ontstond er een uitgebreide briefwisseling met Vivès, Erasmus en More. Na zijn benoeming in 1522 tot lid van de Grote Raad vestigde hij zich te Mechelen, waar hij de studie van het Hebreeuws begon.

Eind 1524, een jaar vóór zijn verkiezing tot abt, had H. Ruffault een brief naar Vivès in Londen geschreven waarin hij hem meedeelde dat er in een handschrift veel doorhalingen en toevoegingen waren zodat hij moest gissen naar de correcte lezing. Vivès vreesde dan ook dat de druk van Peter Martens, de zoon van Dirk, vol fouten zou staan. Daarop schakelde Vivès Cranevelt in om de onjuistheden op te sporen. In een brief van 7 maart 1525 dankte Vivès Cranevelt, die uiteindelijk alleen maar drukfouten had vastgesteld en fouten die door de "verbeteringen" van Ruffault er ongewild waren in gekomen. Tijdens die periode contacteerde de stad Cranevelt om haar in de Grote Raad van Mechelen te verdedigen.

[8] A.E.PIL, Humanistica cartusiana. Levinus Ammonius als vertaler van Chrysostumus' sermoen "De Providentia Dei et Fato", in: Sacris Erudiri, 26, 1983, Steenbrugge, 2, p. 286.

[9] K. HEIREMAN, Omaar van Edingen, in: Dirk Martens, 1473-1973, p. 202-203. J. DE ZUTTER, Humanisme, in: J. DE CAVELE, Keizer tussen stropdragers, Karel V 1500-1558, Leuven, 1990, p. 110.

Deze bekwame jurist en fijne humanist was niet alleen vriend van Erasmus, Vivès en More maar ook van vele andere grote en kleine figuren uit het culturele en politieke leven van de 16de eeuw.[10]

Besluit

Van 1494 of 1495 tot 1516 trad Frans van Edingen, afkomstig van Ophasselt, huidige deelgemeente van Geraardsbergen, voor de stad veelvuldig als procureur op in de Raad van Vlaanderen. Vanaf 1508 – 1509 liet hij zich door zijn zoon, Omaar, bijstaan. Omaar van Edingen, ook Audomarus Edingus genoemd, heeft dan van 1509 tot 1529 zeer intens voor de stad gewerkt. Tussen 1525, het jaar waarin hij griffier van de Raad van Vlaanderen was benoemd, en 1529 werden de bezoeken aan de stad minder. Uit al die contacten blijkt duidelijk dat hij goed op de hoogte was van wat er in Geraardsbergen geschiedde. Hij kon dan ook gemakkelijk aan H. Ruffault of zijn vrienden informatie verstrekken omtrent de toestand in de stad en de abdij.

Er was niet alleen de Erasmus-vriend Omaar van Edingen. Ook de vader van de abt was voor Geraardsbergen geen onbekende. Ambtshalve bezocht hij twee keer de stad, eerst in 1515-1516 en een tweede keer in 1528, kort na de benoeming van zijn zoon tot abt van de St.-Adriaansabdij. Als hoogste ambtenaar van de Raad van Financiën zal hij zeker bij Karel V gepleit hebben om zijn zoon tot abt van de St.-Adriaansabdij te benoemen, wat dan ook op 27 juli 1526 geschied is.

Een derde informatiekanaal was Frans Cranevelt, die in januari 1525 ten voordele van de stad tussenbeide kwam. Zowel deze humanist als H. Ruffault waren medewerkers van de grote humanist Vivès. Door de contacten tussen Geraardsbergen en Cranevelt en van Cranevelt met H. Ruffault werd deze laatste zeer waarschijnlijk goed op de hoogte gesteld van de toestand in de stad en in de abdij. Het zal geen toeval geweest zijn dat de monniken in oktober 1525 H. Ruffault tot hun nieuwe abt voorstelden.

We mogen dan ook besluiten dat H. Ruffault niet alleen de Geraardsbergse abdij via de monniken kende die in Leuven studeerden maar vooral via Frans en Omaar van Edingen evenals de vader van de abt en Frans Cranevelt. De abtsbenoeming was geen zuivere politieke benoeming, de monniken hadden immers zelf H. Ruffault

[10] De Cranevelt correspondentie, Brussel, Koning Boudewijnstichting, 1990, p. 7-12. R.A. CASONOVA, 60 lettres de Juan – Luis Vivès (1492 – 1540), Parijs - Brussel, 1943, p. 311 en 345.

als kandidaat voorgedragen, maar de politiek heeft wel een grote rol gespeeld om de voorgestelde kandidaat door Karel V te laten benoemen. De contacten tussen de humanisten en Geraardsbergen bevestigen meteen dat de stad in het begin van de 16de eeuw geen politiek of cultureel eiland was maar volop betrokken was bij de grote stromingen van haar tijd.

Geert Van Bockstaele
Bevegemstraat 14
9620 Zottegem

DE KERK VAN GROTENBERGE: EEN HARMONIEUS SAMENGAAN VAN VROEGE- EN LATE-NEOGOTIEK

door Koenraad DE WOLF

Omtrent de gebeurtenissen op de parochie Grotenberge rond het midden van de 19de eeuw zijn tot dusver weinig gegevens bekend. Nochtans leidde de bouw van een nieuwe parochiekerk, die gepaard ging met een herlocalisatie van de dorpskern, tot een van de meest bewogen passages uit de geschiedenis van deze kleine landelijke gemeente aan de rand van Zottegem.

Het in 1855 in gebruik genomen neogotische bedehuis van de hand van priester-architect Clarysse hoort stilistisch thuis bij de uitlopers van de begin 19de-eeuwse Troubadoursgotiek. Het interieur toont een harmonieus samengaan van een vroeg-neogotische aankleding (1855-63) met laat-neogotische toevoegingen uit het toonaangevende atelier van Mathias Zens (1881-84). De kerk van Grotenberge mag dan ook tot de betere voorbeelden van de neogotiek in het Land van Aalst worden gerekend.

De symboliek van de lindekrans rondom de kerk van Grotenberge, die verwijst naar de helende kracht van deze bloesemthee, gaat terug naar de voorchristelijke periode.

1. De bouw van een nieuwe parochiekerk (1848-55)

De bevolking van Grotenberge, in de volksmond Breivelde genoemd, kende in de 19de eeuw een langzame maar gestage stijging: 779 ingezetenen in 1800, 868 inwoners verspreid over 145 huisgezinnen in 1844, 1.089 in 1895 en een aantal van 1.298 in 1914. Op politiek vlak lieten de kasteelheren van Leeuwergem lange tijd hun invloed gelden, met Camille-Fredericq van Pottelsberge de la Potterie (burgemeester van 1848 tot 1872) als laatste vertegenwoordiger.

De oudste vermelding van de parochiekerk ter hoogte van de Kerkhoek (op de plaats van het huidige kerkhof aan de Grotenbergestraat) dateert van 1235. Het lijkt ons evenwel voorbarig om op basis hiervan af te leiden dat het een vroeggotisch kerkje betrof uit het begin van de 13de eeuw [1] hoewel deze hypothese niet kan worden uitgesloten. Maar oude iconografische voorstellingen, waaronder de kaart van Jacques Horenhault uit 15(9)6, brengen geen uitsluitsel. Indien dit in Lediaanse of Balegemse zandsteen opgetrokken kleine bedehuis - dat blijkens de inboedelbeschrijvingen van 1839 en 1844 slechts 135 kerkstoelen telde [2] - niet uit de vroeg-gotische periode stamt, kwam het tot stand in de 15de of uiterlijk in het begin van de 16de eeuw. Met uitzondering van de toevoeging van bakstenen zijkapel onderging het gebouw later nauwelijks wijzigingen.
De eerste plannen voor de bouw van een nieuwe kerk uit 1790 vonden in de verwarde periode van de nadagen van het Oostenrijks bewind en kort voor de annexatie van de Zuidelijke Nederlanden bij de Franse republiek geen doorgang. Na versterkingswerken aan de toren in 1825 gebeurde de ophanging van drie klokken.

Van oudsher was de parochiekerk toegewijd aan de heilige Petrus en vierde men het feest van Sint-Pietersbanden. Met de komst van pastoor Petrus De Ries in 1844 nam de verering van de heilige Berlindis een hoge vlucht. In 1849 stond in de kerk een beeld van de heilige opgesteld, en drie leden van de kerkfabriek schonken een zilveren reliekhouder van Berlindis in de vorm van een hand. Vanaf de inzegening van de nieuwe kerk in 1855 traden Berlindis en Sint-Pietersbanden samen op als titelvoerende patroonheiligen. Elk jaar vond voorafgaand aan de feestdag van de heilige Berlindis op 3 februari een octaaf plaats, en de kerk van Grotenberge groeide uit tot een regionaal bedevaartsoord [3].

[1] VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, C., Fotorepertorium van het meubilair van de Belgische bedehuizen. Provincie Oost-Vlaanderen. Kanton Zottegem, p. 34.

[2] Inventarissen inboedel kerk Grotenberge, in: Kerkfabriek Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad sedert 1842, f° 1-2.

[3] Aldus schonken de parochianen van Sint-Lievens-Esse ter ere van Berlindis in 1863 een Missale Romanum, met zilverbeslag op de fluwelen kaft. VANDENBUSSCHE-VAN DEN KERKHOVE, C., o.c., p. 33.

De heilige Berlindis († 930-35)
Geboren te Meerbeke nabij Ninove overleed de heilige Berlindis er na een leven van boetvaardigheid en naastenliefde omstreeks 930-935. Bisschop Aubert II van Kamerijk liet omstreeks 960 haar relieken naar de kerk van Meerbeke overbrengen, waarna talrijke mirakels haar graf beroemd maakten. De iconografie toont Berlindis vergezeld van een koe en een boom: ze wordt aanroepen tegen de besmettelijke veeziekten, en de volksoverlevering wil dat een boom die op haar feestdag wordt verplant nooit vergaat [4]. De beeltenis van deze regionale heilige is terug te vinden in een aantal Zuid-Oost-Vlaamse kerken, maar enkel in haar geboorteplaats Meerbeke en te Grotenberge is zij titelvoerend patroonheilige.

Pastoor De Ries (° 1803 / † 1871)
De uit Aalst afkomstige Petrus Joannes De Ries was volgend op zijn priesterwijding in 1829 onderpastoor te Moeskroen en te Melden. Op de parochie Grotenberge was hij na zijn aanstelling op 24 februari 1844 gedurende 24 jaar werkzaam als pastoor. Zijn belangrijkste realisaties waren de oprichting van een zondagschool en een werkschool in een nieuwbouw naast de pastorij (1853) alsook de bouw van de nieuwe parochiekerk (1853-55). Na zijn ontslag op 24 oktober 1868 overleed hij te Aalst op 14 oktober 1871 [5].

1.1. Polemiek rond herlokalisatie beslecht

Vanaf 1848 belandde het dossier voor de bouw van een nieuwe kerk in een stroomversnelling. Op verzoek van burgemeester van Camille Pottelsberge de la Potterie voerde conducteur Bekaert op vraag van het provinciebestuur ter plaatse een onderzoek uit [6]. Deze vergeleek in zijn verslag van 19 maart de sacristie met een stal en signaleerde de aanwezigheid van schoorbalken ter hoogte van de inkom en scheuren in de dakconstructie tussen het schip en het koor; en concludeerde : "je pense que toutes les réparations qu'on voudrait faire encore à ces bâtiments, seraient en pure perte." De vergadering van de kerkfabriek van 29 april 1848 besliste principieel om tot een nieuwbouw over te gaan. Deze zou evenwel niet op de Kerkhoek maar op een perceel grond ter hoogte van de Dries - een aangegesloten bebost gebied van 6 ha en 76 are dat de Groten Dries, de Kleinen Dries en Koeken Dries omvatte - worden ingeplant. Op 17 juni start-

[4] LEOPOLD, Br., Oude en nieuwe iconographie ten dienste van den scheppenden kunstenaar, p. 454.
[5] Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande der Pastorij en der Kapel der Congregatie of Zondagsschool & SCHOKKAERT, L., Biografisch repertorium van de priesters van het bisdom Gent 1802-1997, I, p. 173.
[6] Brief burgemeester aan gouverneur dd. 06-02-1848, in: Rijksarchief Gent. Provinciaal bestuur (1851-70). Bundel 1777 Grootenberghe.

te de administratieve procedure waarna de vergadering van 30 juli 1848 het kostenplaatje vastlegde op 28.298 frank en Francis Cardon belastte met de opmaak van een plan [7].

De inwoners van de Kerkhoek zagen de geplande verhuis met lede ogen aan. Niet alleen woonden er "een groot getal Parochianen" maar tevens "ontrent al de neiringdoende menschen die een groot deel van hun bestaen daer aen toe te schryven hebben". Het bestaande gebouw kon naar hun oordeel "met geringe verbeteringen misschien nog eene Eeuwe bestaen" [8]. In de daaropvolgende jaren aanslepende polemiek opteerden zij voor het behoud van de bestaande locatie, terwijl anderen een terrein langs de rijksweg Gent-Geraardsbergen beter geschikt achtten. De voorkeur van de Gentse bisschop Delebeque ging uit naar een meer centrale ligging, dichter bij de bestaande pastorij, terwijl de gemeenteraad en de leden van de kerkfabriek opteerden voor de Dries. Deze laatsten argumenteerden dat de nieuwe kerk een meer centrale ligging zou krijgen "zoondanig dat de inwooners daer toe een gelijk gemak van toegang zullen hebben t welk zij aen de thans bestaende oude kerk niet genieten, aengezien dezelve geheel op eenen kant der gemeente naast Sotteghem is staende" [9]. In zijn compromisvoorstel van 29 augustus 1850 ging Mgr. Delebeque akkoord met een inplanting op de Dries op voorwaarde dat de kostprijs met één vijfde verminderde (naar het voorbeeld van de kerk van Waarbeke die 19.000 frank kostte), hetgeen de financiering van een nieuwe pastorij mogelijk maakte [10]. Maar ook hierover bestond geen eensgezindheid. Nadat de gouverneur in het voorjaar van 1851 de besprekingen opschortte tot alle partijen overeenstemming hadden bereikt [11], hakte de gemeenteraad van 27 mei de knoop door. In een laatste tussenkomst voorspelde raadslid De Smaele dat de inwoners nabij de oude kerk "by eenige Jaren tot de grootste Armoede en ellenden zullen gebragt zijn" en de "weerde (der) Eigendommen" er met één derde zou dalen. De gemeenteraad besliste de kerk te bouwen op het perceel van de Dries dat het dichtst bij de pastorij was gelegen, waardoor deze functie kon blijven [12]. Dit lag op een afstand van ongeveer 500 meter van de Kerkhoek.

[7] Met betrekking tot architect Francies Cardon vonden we nauwelijks gegevens terug. Te Gent zijn geen belangrijke realisaties van hem bekend en in 1857 werd de door hem ontworpen neogotische parochiekerk van Baarle-Drongen ingewijd.

[8] Brief dd. 08-07-1848, in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

[9] Proces-verbaal vergadering Kerkfabriek dd. 06-04- 1852, in: Kerkarchief Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad, f° 55.

[10] Brief Mgr. Delebeque aan gouverneur dd. 29-08-1850, in: Rijksarchief Gent. Provinciaal bestuur (1851-70). Bundel 1777 Grootenberghe.

[11] Brief gouverneur aan arrondissementscommissaris dd. 12-04-1851, in: Rijksarchief Gent. Provinciaal bestuur (1851-70). Bundel 1777 Grootenberghe.

[12] Proces-verbaal gemeenteraad dd. 27-05-1851, in: Rijksarchief Gent. Provinciaal bestuur (1851-70). Bundel 1777 Grootenberghe.

Na de afbraak van het oude bedehuis van Grotenberge op de Kerkhoek bleef het terrein in gebruik als kerkhof. In de noordelijke hoek liet August De Rouck een neogotische grafkapel bouwen voor zijn familie en de bestuurders van het door hem opgerichte klooster. Naast August De Rouck († 4 oktober 1881) en zijn dochters Emma en Anaïs kreeg ook E.H. Maurits Delaforterie († 1937) er een laatste rustplaats. Later werden tegen de afspraken in ook de pastoors Henri Mortier († 1888) en Ludovic Carlier († 1923) er begraven, en kreeg ook de uit Grotenberge afkomstige priester Alfons Van Den Berghe († 1967) er een laatste rustplaats. In de grafkapel stond een monumentale gipsen calvarie, maar de naam van de maker van deze fraaie beeldengroep en het tijdstip waarop dit gebeurde zijn niet bekend. Doorheen de jaren degradeerde deze grafkapel tot opslagplaats van de grafmaker en recentelijk stortte het dak in. Naar aanleiding van de voorbereiding van het vierde deel van Architectuurgids Zuid-Oost-Vlaanderen over de 19de-eeuwse bouwkunst beloofde de Zottegemse schepen van openbare werken Willy De Clercq om de schande van Grotenberge uit te wissen en een postuum eerbetoon te brengen aan August De Rouck. Ter gelegenheid van de restauratie van de kapel zal beeldhouwer Roger De Clercq de inmiddels deels weggekwijnde gipsen beelden in ere herstellen [12 bis].

Het Armenbestuur betwistte evenwel het eigendomsrecht over het terrein en weigerde afstand te doen van het vruchtgebruik. Met de goedkeuring van de hogere overheid (10 september 1852) voorzag een voorlopige regeling in de betaling door de kerkfabriek van een schadevergoeding van 500 frank. Merkwaardigerwijs vermeldt in dit dispuut geen enkel document de naam van August De Rouck. Nochtans verbleef deze eminente Gentse jurist vanaf 1852 – nadat hij volgend op het overlijden van zijn vader diens eigendommen te Grotenberge, waaronder een lusthof, had geërfd - in de zomermaanden vaak te Grotenberge. Dadelijk trad hij ook op als mecenas van

[12 bis] DE WOLF, K., Restauratie op kerkhof Grotenberge. Grafkapel August De Rouck, in: De Beiaard, 25-06-1999, p. 8 & DE WOLF, K., Architectuurgids Zuid-Oost-Vlaanderen. Van empire tot art nouveau. De 19de-eeuwse neostijlen, Zottegem, 1999, p. 98.

een aantal nieuwe parochiale initiatieven. Zijn woning , en vanaf 1871 het nieuw gebouwde landhuis, situeerden zich (toevallig ?) recht tegenover de nieuwe locatie van de kerk [13]. De Rouck betaalde de schadeclaim aan het Armenbestuur en was een van de belangrijkste financiers van de bouwwerken.

August De Rouck (° 1805 / †1881)
Jurist August De Rouck stelde zijn leven en familiefortuin ten dienste van de uitbouw van de katholieke werken. In zijn geboortestad Zottegem lag hij aan de basis van de oprichting van het College en vormde hij zijn woning op de Markt om tot Katholieke Kring. In ruim 100 Oost-Vlaamse gemeenten richtte hij een Sint-Vincentius a Paulogenootschap op.
Tevens was August De Rouck actief in het bisdom Gent - met de uit bouw van het werk Franciscus Regis en de Sint-Pieterspenning, en de stichting van de Katholieke Kring op de Poel te Gent – en Noord-Frankrijk. Zijn vaste verblijfplaats situeerde zich te Gent maar hij vertoefde vanaf 1852 vooral 's zomers vaak op zijn domein te Grotenberge. De parochie kon op zijn steun rekenen bij de oprichting van de zondags school en werkschool (1853), het Sint-Vincentiusgenootschap (1854) en later de kloostergemeenschap van de Zusters Franciscanessen en de meisjesschool (1875-1877) alsook de jongensschool (1880) [14].

1.2. De ontwerpen van Francies Cardon terug naar af

Op 19 augustus 1848 maakte de Gentse bouwkundigen Francies Cardon jn zijn plan over aan ingenieur Wolters van het provinciebestuur en op 22 februari 1849 hechtte de kerkfabriek haar goedkeuring aan een verbeterde (tweede) versie. De Koninklijke Commissie voor Monumenten tekende evenwel bezwaar aan en pleitte voor de toevoeging van een zijkapel aan de bestaande kerk. De gereputeerde Gentse architect Lodewijk Roelandt, die als lid van de commissie een plaatsbezoek bracht, schreef de schade toe aan een slechte verankering en achtte een restauratie mogelijk [15]. Toch keurde het Koninklijk Besluit van 1 september 1851 het plan van architect Cardon goed en gaf toelating voor de start van de bouwwerken. Aannemer Boterdael uit Gent kreeg bij de aanbesteding de werken toegewezen voor 32.400 frank, maar omdat de voorhanden zijnde financiële middelen ontoereikend waren weigerde de Bestendige Deputatie van de Oost-Vlaamse provincieraad haar fiat. Toen archi-

[13] VAN DER LINDEN, G., Het kasteeldomein Breivelde: een landschapstuin te Zottegem (Grotenberge), in: Monumenten en Landschappen, 9, 2, 1990, pp. 14-14.
[14] HITCHINSON, F., 125 jaar Onze-Lieve-Vrouw van Deinsbekecollege, pp. 28-29; DE WOLF, K., Acht eeuwen geschiedenis Grauwzusters-Penitenten, pp. 167-76 en 401-03 & kerkarchief Grotenberge. Liber Memorialis Ecclesiae et Paroeciae de Grootenberge (Brijvelde), f° 71.
[15] Brief Koninklijke Commissie voor Monumenten aan gouverneur dd. 19-04-1849, in: Rijksarchief Gent. Provinciaal bestuur (1851-70). Bundel 1777 Grootenberghe.

tect Cardon op 7 juni 1852 voor de tweede maal zijn plan aanpaste drukte pastoor De Ries de hoop uit om, mede door de grote plaatselijke werkloosheid, spoedig aan de slag te kunnen gaan [16]. Doch andermaal lag de Koninklijke Commissie voor Monumenten dwars. In haar negatief advies van 28 juni omschreef men het ontwerp als armzalig of "d'un style mesquin (...) la façade notamment, nous semble peu digne d'un édifice consacré au culte". Het koor kreeg onvoldoende licht en bovendien voorzag de architect niet in de plaatsing van een doksaal [17].

1.3. Het plan van Jan August Clarysse gerealiseerd

Aanvankelijk opteerde de kerkfabriek om eens te meer de nodige correcties te laten uitvoeren. Maar om een onbekende reden verdween Francis Cardon uit het gezichtsveld en kreeg onderpastoor en architect Jan August Clarysse uit Wingene de opdracht toevertrouwd. De arrondissementscommissaris maakte diens plan op 16 december 1952 over aan de Oost-Vlaamse provinciegouverneur en na de goedkeuring van alle bevoegde instanties verscheen het fiat bij Koninklijk Besluit van 19 maart 1853. Eén maand later duidde de openbare aanbesteding temmerman en bouwkundige Bernardus De Latte uit Gavere aan als aannemer. De financiering van het project – waarvan het kostenplaatje ruim 28.000 frank bedroeg – geraakte rond door het aangaan van een lening en de geplande verkoop van een derde van het onroerend patrimonium van de kerkfabriek (97 are en 4 ca). Maar ook deze operatie was omstreden aangezien het bestuur driemaal de procedure diende te herbeginnen alvorens de hogere overheid op 17 januari 1854 de verkoop goedkeurde. De nationale overheid en de provincie betaalden elk 6.000 frank en namen de ontwerpkosten van Francis Cardon voor hun rekening. Het resterende bedrag bracht de parochiegemeenschap bij elkaar door giften, en voor de prefinanciering stelden vijf parochianen zich borg.

Alle lokale notabelen alsook de Edmond en Jean-Baptiste D'Hane-Steenhuyse - respectievelijk burgemeester van Leeuwergem en Elene - grondeygenaer August De Rouck en "een groot getal Eerweerdige heeren Pastors" keken toe de Zottegemse deken Vincentius Dalschaert op 13 september 1853 overging tot de eerste steenlegging [18]. Op 22 september stond het metselwerk twee meter

[16] Brief E.H. De Ries aan gouverneur dd. 19-04-1849, in: Rijksarchief Gent. Provinciaal bestuur (1851-70). Bundel 1777 Grootenberghe.

[17] Brief Koninklijke Commissie voor Monumenten dd. 28-06-1852, in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

[18] Afschrift proces-verbaal eerste steenlegging, in: Kerkarchief Grotenberge. Zittingen, van den Kerkraad, f° 110-11.

hoog en in januari 1854 plaatste men de vensterdorpels. Na de voltooïng van de gewelven en dakconstructie legde men in november 1854 de vloer. Op 17 januari 1855 gebeurde de levering van het gekleurd glas voor de koorramen. De eerste eucharistieviering vond plaats op 27 mei 1855 en op 24 september wijdde de Gentse bisschop Joseph Delebecque het gebouw in. Enkele jaren later zagen pastoor De Ries, die de werkzaamheden van dichtbij opvolgde, en de kerkfabriek zich genoodzaakt aannemer De Latte te dagvaarden omdat "hy nog aen verscheydene uyt te voeren werken volgens het kohier van voorwaerden (...) te kort is gebleven" [19].

Jan-August Clarysse (° 1814 / † 1873)
Jan August Clarysse kan beschouwd worden als de "Guido Gezelle van de 19de eeuwse kerkelijke architectuur". Ook hij was afkomstig uit een bescheiden Westvlaams gezin en bleef zijn gehele leven lang onderpastoor, maar realiseerde als architect een omvangrijk en kwalitatief hoogstaand oeuvre. Na zijn priesterwijding was hij coadjutor te Watou (1842-46) en vervolgens onderpastoor te Wingene (1846-63), Lendelede (1863-68) en de parochie van Onze-Lieve-Vrouw te Roeselare (1868-73). Als architect schakelde Jan August Clarysse vanuit de neoclassicistische traditie vlug over naar een neogotische concept en ontwikkelde een op de laat-gotiek geïnspireerde sterk persoonlijke, doch sobere en evenwichtige vormentaal. In Oost- en West-Vlaanderen alsook in Noord-Frankrijk zijn met zekerheid 14 kerken aan hem toe te schrijven : te Sint-Maria-Aalter (1850-51), Poesele (1850-52), Wingene (1853-55), Grotenberge (1853-55), Gontrode (1854-55), Serskamp (1856-58), Wontergem (1857-59), Komen (1857-59), Abeele (1857-76), Grand-Fort-Philippe (1860-62), Melsele-Gaverland (1862-70), Roeselare Onze-Lieve-Vrouw (1864-78), Ruislede-Doomkerke (1864-67) en Saint-Pol-sur-Mer (1867-69) [20].

De kerk van Grotenberge was een kopie van de pseudo-basilicale Sint-Laurentiuskerk van Poesele die in 1851-52 tot stand kwam. De plattegrond van deze oostelijk geörienteerde bakstenen hallekerk ontvouwt een gedrongen schip van drie traveeën, een opmerkelijk kort koor van één rechte travee en een driezijdige sluiting en twee lage sacristiën. De ingebouwde achtzijdige westertoren heeft een ingesnoerde torenspits. Aan de buitenzijde leggen de sobere verwerking van blauwe hardsteen bijonder meer de waterlijsten, de vooruitspringende portiektravee met een geprofileerde deuromlijsting, het maaswerk van de twee- en drielichtvensters alsook de zwakke steun-

[19] Proces-verbaal vergadering kerkfabriek dd. 01-01-1860, in: Kerkarchief Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad, f° 128.

[20] VAN CLEVEN, J., J.-A. Clarysse (1814-1873). Priester-architect. Een studie van zijn kerkelijke bouwkunst, Gent, 1975, 2 dln., 367 & 78 p. (onuitgegeven licentiaatsverhandeling)

beren met één versnijding discrete accenten. In het vederlichte interieur, met een capaciteit van ongeveer 350 stoelen, gaan de met hollijsten geprofileerde en door fijne schalken gecantonneerde pijlers zonder kapiteel over in de gewelven : in het schip en de zijbeuken een kruisribgewelf en in het koor een straalgewelf. Door het in elkaar vervloeien van de nagenoeg even hoge middenbeuk, zijbeuken en koor vormt het geheel een stemmige éénheidsruimte [21].

1.4. Het Proces der Driesen

Op 1855 kwam het dossier aangaande de betwisting door het Armenbestuur van de eigendomstitel van het perceel grond waarop de kerk was gebouwd opnieuw in de actualiteit. Voorzitter Charles Louis De Geyter van de kerkfabriek plaatste op 11 januari de problematiek in een ruimer perspectief en stelde dat zowel de Kleinen Dries, de Grooten Dries als de Koeken Dries altijd "den eygendom heeft geweest van de Kerkfabriek (...) van over meer als honderd jaeren bewezen word (en men) alle de lasten van den zelven heeft gedragen, het gone klaerlyk blykt uyt de kerke rekeningen (...) en de Kerkfabriek de zelve Driesen altyd heeft beplant en soo voors en van het weldaeds bureel onwettig is ingenomen" [22]. Vooral de verkoop van kaphout zorgde jaarlijks voor aanzienlijke inkomsten. Toen de kerkfabriek de zaak aanhangig maakte bij de hogere overheid en met een proces dreigde tegen het Armenbestuur nam Charles Louis Van Melckebeke ontslag. Toen het twee jaar later, op 3 september 1857, tot een effectieve dagvaarding kwam hield ook Pieter-Jozef De Poortere het voor bekeken, zeven maanden later gevolgd door Jan-Baptiste Van Steenberge.

Na bemiddeling van het bisdom vond in aanwezigheid van de Zottegemse deurwaarder Van Der Linden op 15 juni 1859 een verzoeningsvergadering plaats om tot "eene overeenkomste" te komen. Deze stelde voor om de betwiste eigendomstitels door twee onafhankelijke experten "te doen schatten of prysen en dan de zelve in twee loten te leggen" die bij lottrekking zouden worden toegekend. Bovenop zou de kerkfabriek de helft van de haar toegewezen goederen alsook de opbrengst van de bomenverkoop sinds 1842, voor een bedrag van 13.411,10 frank, afstaan aan het Armenbestuur. Op schepen Joseph Schollaert na stemden alle aanwezigen met het voorstel

[21] VAN CLEVEN, J., o.c., pp. 133-34 & Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen. Provincie Oost-Vlaanderen. Arrondissement Aalst, 5n, 2, pp. 823-24.

[22] Proces-verbaal vergadering kerkfabriek dd. 11-01-1855, in: Kerkarchief Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad, f° 87.

in. Hoewel overtuigd van "onze regten" stemde de kerkfabriek in met de regeling "als bewys van toegeventheyd". Na het fiat van de bisschop van Gent bekrachtigde het Koninklijk Besluit van 3 september 1860 het akkoord [23].

1.5. De ziel van Grotenberge ging teloor

Volgend op de weigering van het gemeentebestuur voor een financiële tussenkomst bij de bouw van een nieuwe pastorij zouden de kosten integraal ten laste vallen van de kerkfabriek, waardoor dit dossier op de lange baan balandde. Maar de herlokalisatie van de kerk had voor het dagdagelijkse leven te Grotenberge ingrijpende gevolgen. Enkele jaren later verhuisde de (nieuw gebouwde) gemeenteschool naar in de onmiddellijke omgeving, evenals het gemeentehuis dat voortaan onderdak vond in een herberg op de hoek van de Gentsesteenweg en de Grotstraat. Achter de kerk kwam een groots klooster- en scholencomplex tot stand. Maar dit alles wijzigde het artificiële karakter van de nieuwe dorpskern niet. Deze vervulde, in tegenstelling tot de oude kerk die langsheen een kronkelende weg te midden van een druk bewoonde woonwijk lag, géén centrumfunctie. Grotenberge had zijn ziel verloren [24].

Overigens bleek "de nieuwe ligging slecht gekozen; althans de grond op welken de kerk gebouwd werd, is onvast en op verre na zoo geschikt niet als die der oude" [25]. Vanaf de start van de bouwwerken rezen op dit voormalig bebost terrein problemen inzake de waterafvoer en de kerkfabriek liet in 1856 een "spaensche hage" afkomstig uit "den Pastoreelen hof" rondom de kerk planten en de grond draineren [26]. In de winter van 1876 scheurde de kerk achteraan door een grondverzakking als gevolg van de waterafvoer van het twee jaar voorheen opgerichte aanpalende klooster. Toen men twintig jaar later in het oor met barsten in de muur kampte stelde men vast dat de waterleiding, die over een ontoereikende capaciteit beschikte, verstopt was waarna de aanleg van een nieuw afvoersysteem een duurzame oplossing bracht [27].

[23] Integrale tekst overeenkomst, zie Kerkarchief Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad, f° 133-38.

[24] DE WOLF, K., Restauratie op kerkhof Grotenberge. Grafkapel August De Rouck, in: De Beiaard, 25-06-1999, p. 8.

[25] DE POTTER, F. & BROECKAERT, J., Geschiedenis van de gemeenten behorende tot het huidige Zottegem, p. 116.

[26] Proces-verbaal vergadering kerkfabriek dd. 09-11-1856, in: Kerkarchief Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad, f° 110-11.

[27] Liber Memorialis, f° 3-5.

2. De vroeg-neogotische basisuitrusting (1855-1863)

Op 21 december 1856 schonk pastoor De Ries met toelating van de kerkfabriek "twee oude schilderyen, een oude autaer tombe en nog eenig snywerk (aan) het Klooster van de Eerweerdige Paters Capuzynen" te Antwerpen : "een klyne schilderye verbeeldende het vagevier" alsook een doek afkomstig van het altaar ter ere van Onze-Lieve-Vrouw met een beeltenis van "de offeranden der dry koningen" [28]. Jan August Clarysse formuleerde voor de interieurinrichting tal van voorstellen en bestekken voor de aanmaak van het hoofdaltaar, de zijaltaren, de orgelkast, het tabernakel, de beelden en de gedenkstenen. Bij herhaling verontschuldigde hij zich omwille van zijn te drukke werkzaamheden voor de laattijdige antwoorden. Naast zijn pastorale taak als onderpastoor te Wingene ontwierp hij in 1853 tevens "de plans van twee nieuwe kerken (...) en men heeft, quasi met stokken achter my gezeten." Toch pakte hij de zaken op een kordate wijze aan zoals uit zijn verzoek op 3 juli 1854: "antwoordt mij haestig ik zoude geern van deze weken het akkoord sluiten" [29].

2.1. De mensa of tafel van het hoofdaltaar

De architect stelde voor om de trappen van het hoofdaltaar te vervaardigen in "geslepen Clossinesteen of granit gelyk men zegt, (en) de reste is in roode marber". Vijf tot zes weken na de plaatsing van het order bij de Tieltse marberkapper Petrus Sarrot vervoerde men de onderdelen per trein naar Melle - toendertijd het dichtst bijzijnde station - en vervolgens met paard en kar naar Grotenberge. De kostenraming beliep 477 frank met een surplus van 56 frank voor het metselwerk ter plaatse. Voor de relikwieën in het tafelblad (van de martelaren Celestinus, Gaudentius en Innocentius) voorzag Jan August Clarysse een uitgave van 100 frank. In dit bedrag waren tevens de drie bas-reliefs in de nissen onderaan inbegrepen. Links staat de beeltenis van de heilige Cornelius met de tiara en staf als voormalig paus en een hoorn in de hand [30], en rechts de heilige Berlindis in kloosterhabijt. Het middenpaneel brengt het verhaal van Sint-Pietersbanden : Petrus bevindt zich slapend met twee wachters in de gevangenis van Jeruzalem waar een engel hem ontdoet van de

[28] Proces-verbaal vergadering kerkfabriek dd. 21-12- 1856 & inboedelbeschrijvingen dd. 24-01-1839 en september 1844, in: Kerkarchief Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad, f° 1v°, 2v° & 111.

[29] Brieven Clarysse dd. 31-05-1853 en 03-07-1854, in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

[30] Te Grotenberge werd in 1758 een Broederschap opgericht ter ere van de heilige Cornelius, de patroon van het hoornvee. Kerkarchief Grotenberge. Registrum 1° Confraternitatis SS. Sacramenti 1788 2° Confraternitatis S. Cornelii 1758.

ketenen en de poorten opent. Ter hoogte van de hoeken van de altaartafel bevinden zich vier gedenkstenen "in witte marber". Twee herinneren aan de inwijding van de kerk op 24 september 1855 en de andere verwijzen naar de schenkers : de echtgenoten Constant Van Steenberghe en Marie-Jeanne De Boe naar aanleiding van hun 50ste huwelijksverjaardag. Alvorens de gedenkplaten "te doen kappen" controleerde de architect de schrijfwijze van de namen "van de jubileerischen" [31]. De plaatsing gebeurde "korts naer OLV Hemelvaert" 1855.

De driezijdige koorafsluiting kreeg een geschilderde muurdrapering met in de uitgespaarde nissen bovenaan symbolische voorstellingen die afwisselend verwijzen naar het passieverhaal en de eucharistie. Aan de linkerzijde zien we een pelikaan - als symbool voor de eucharistie – die zijn borst opensteekt om diens vier jongen te voeden met zijn bloed; en een geselkolom met de passiewerktuigen van Jezus: het heilig aanschijn, de lans, de toortsen, de gesels en de koorden. Rechts verschijnt het paaslam met een kruisvaan of een Latijns kruis omwonden door een wimpel als overwinningsteken dat herinnert aan de opstanding van Christus, en waarbij het bloed uit zijn doorstoken borst in een kelk vloeit. De belendende medaillon toont de passiewerktuigen : het opschrift I.N.R.I., het kruis, de nagelen, de doornenkroon, de lans, een in azijn gedrenkte spons op een stok, de gesels, het kleed, de hamer en de trektang.

2.2. Zij-altaren

Naar een ontwerp van de architect Clarysse vervaardigde Petrus Sarrot uit Tielt tevens de marmeren tafels van de zijaltaren. Dankzij de financiële bijdrage van 94 ingezetenen [32] kwam op 1 februari 1856 in de rechter zijbeuk een altaar tot stand ter ere van de heilige Berlindis, met in een nis onderaan een ingetogen voorstelling van de kruisafneming van Jezus. Twee herinneringsplaten verwijzen naar de "mildadigheyd der Parochianen" en de schenkingen door de families De Rouck en D'Hane-Steenhuyse. Jean-Baptiste Van Biesbroeck vervaardigde het houten altaar met centraal de gekroonde beelden Jozef en het kindje Jezus alsook de kleinere beeldengroepen rond het thema van de heilige familie : Maria en Jezus (links), Jozef (rechts) en de Sedes Sapientiae of de tronende Maria met het kindje Jezus op haar schoot die een wereldbol vasthoudt (bovenaan). De uitgespaarde

[31] Liber Memorialis, f° 1-2 & brief Clarysse dd. 31-05-1853 in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe kerk.

[32] Drie documenten over Bekosting van den autaer van de h. Berlindis, in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

zijnissen bevatten nagenoeg levensgrote heiligenbeelden van Berlindis, vergezeld van een koe, en Cornelius [33].

Acht maanden later maakte een schenking van Ludovic Hermans en zijn vrouw Adelaïde Lenssens (een nicht van pastoor De Ries) uit Antwerpen, naar aanleiding van het overlijden van hun enige zoon Edmond op 1 januari 1856, de realisatie van het altaar in de linker zijbeuk mogelijk [34]. Het was opgedragen aan de Heilige namen van Jezus, Maria en Jozef en de opbouw gebeurde rond een beeld van de gekroonde Onze-Lieve-Vrouw. In de top verwijst een kleiner beeld van Maria met een boek en een kelk naar Jezus als middelpunt van het Oude en het Nieuwe Testament. De gemouleerde heiligenfiguren van J.-B. Van Biesbroeck in de flankerende uitgespaarde zijnissen tonen Petrus, met een korte gekrulde baard en gehuld in een jaspis of een ondoorzichtig groen kleed en een sleutel, en aan de overzijde de in een zwarte toog gehulde Franciscus Xaverius met een kruis in de rechterhand [35].

Gezien de stilistische verwantschap is deze Gentse beeldhouwer vermoedelijk eveneens de leverancier van de beelden van het Heilig hart van Jezus (links) en het Heilig hart van Maria (rechts) ter hoogte van de pijlers tussen het koor en de zijaltaren. Het hart op de borst van Jezus, waarbij in het midden een kruis is geplant, is omringd door vlammen en een groene doornenkroon; en ook Maria toont er haar hart in glorie. De afzoming van de gedrapeerde kledering gebeurde met imitatie-edelstenen (saffier, robijn en smaragd).

In tegenstelling tot het drukke schrijnwerk van de hoog opgaande retabels met hun merkwaardige driehoekige vorm vallen de polychroom beschilderde beelden van J.B.Van Biesbrouck op door hun levendige houding en gelaatsexpressie.

2.3. Communiebank en biechtstoel

De Gentse architecte sculpteur Charles Bruggeman vervaardigde in het najaar van 1855 de houten omlijsting en de mouluren van de nieuwe communiebank, en plaatste op 15 april 1857 binnenin 57 gietijzeren ornamenten. Bij de levering van een "gotiekschen biegtstoel" één jaar later bracht hij van de kostprijs 135 frank in mindering voor

[33] J.B. Van Biesbroeck was een medewerker van Jan August Clarysse en vervaardigde onder meer in 1862 de beelden van de kapel Onze-Lieve-Vrouw van Gaverland te Melsele.

[34] Liber Memorialis, f° 3; Stokregistert der titels, f° 43 & Overzicht uitgaven altaar Heilige namen van Jezus, Maria en Jozef, in kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

[35] Op de parochie Grotenberge bestond een Broederschap van de Heilige Franciscus Xaverius, de populaire patroon van de missionarissen en de voortplanting van het geloof.

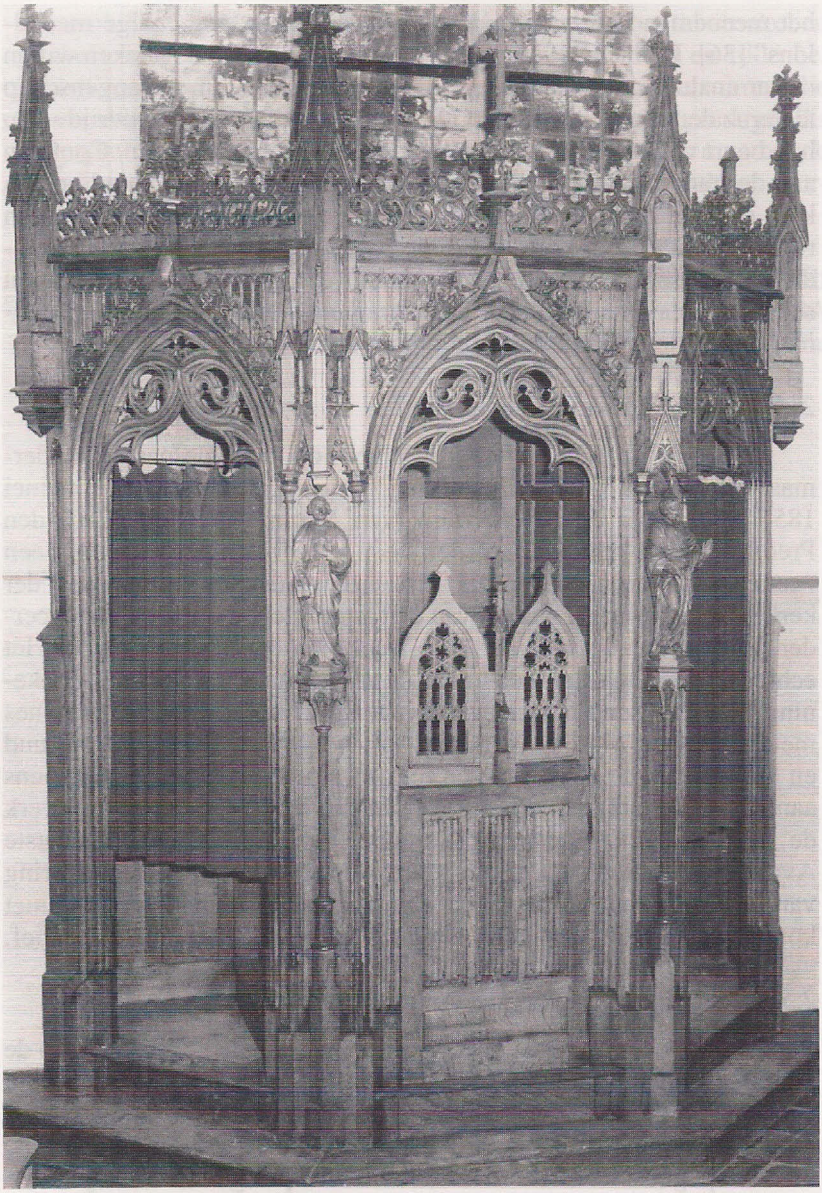

De biechtstoel in flamboyante gotiek, met de kenmerkende visblaasmotieven, verwijst naar de laatste fase van de Franse gotiek. Charles Bruggeman uit Gent vervaardigde een opvallend en krachtig volume, met een verhoudingsgewijs al te kleine weergave (hoogte 49 cm) van de apostelen Petrus en Paulus.

het meenemen van twee oude biechtstoelen en "nog eenige medaillons" [36]. De beeltenissen van Petrus en Paulus op de hoeken willen - naar analogie met de beide heiligen die tijdens hun gevangenschap te Jeruzalem en Rome door God uit de kerker werden bevrijd – op hun beurt verlossing schenken aan de ziel van de gelovigen. Conform aan de traditionele voorstelling heeft Paulus een lange baard en een kale schedel met, als evangelist, een boek in de hand. De met een rond gezicht en een korte gekrulde baard in beeld gebrachte Petrus - die zelf Chrtistus verloochende - houdt een gouden én een zilveren sleutel vast; verwijzend naar het sacrament van de biecht dat de deuren van de hemel of het vagevuur kan openen.

2.4. Preekstoel

Voor de financiering van de preekstoel deed de pastoor andermaal een beroep op de medewerking van zijn parochianen. Vanaf mei 1857 liep onder de bescherming van Maria "tot wiens Eere den Predikstoel zal opgeregt worden" een inschrijvingslijst die als een "gedenkstuk ten alle tyde zal bewaerd worden in de archiven der kerk". Deze bevat de namen van 351 ingezetenen die zich engageerden om gedurende vijf jaar elke week één cent bij te dragen. Het echtpaar Hermans-Lenssens nam de prefinanciering voor haar rekening [37]. Tussen de vier evangelisten en hun attributen (Johannes met de adelaar, Marcus vergezeld van een leeuw, Lucas en een rund en Mattheus met een pen en een rol perkament in de hand en de mens aan zijn zijde) brengen drie panelen in half-verheven beeldhouwwerk de Vermenigvuldiging van de broden, de Bergrede en het Laatste Avondmaal in beeld. In tegenstelling tot de behoorlijke modellering van de vrijstaande figuren had had de maker, wiens naam wij niet konden achterhalen, meer moeite met het sculpteerwerk in bas-relief.

2.5. Orgel, doopvont, kruisweg en koorgestoelte

Na het fiat van de Gentse bisschop besliste de kerkfabriek op de buitengewone vergadering van 19 augustus 1855 een nieuw orgel te laten bouwen. De door architect Clarysse ontworpen orgelkas vertoont een symmetrische en architecturaal geïnspireerde opbouw, die in de top geritmeerd wordt door drie uitspringende torentjes. De

[36] Liber Memorialis, f° 3 & onkostennota Charles Bruggeman, in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

[37] Inschrijvingslijst aankoop preekstoel, in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

bekronende pinakels met hogels en een kruisbloem of een finaal vallen op door hun elegant en verfijnd sculpteerwerk. De Gentse orgelbouwer Louis Lovaert vervaardigde het 54 toetsen (in ivoor en zwart ebbenhout) tellende orgel [38]. Aan de voorzijde toont het orgelfront op de hoeken en in het midden vooruitspringende bundels van vijf pijpen, en de tussenliggende registers elk 13 tinnen frontpijpen. Dit krachtige en ruimtelijk goed geproportioneerde volume met een hoge

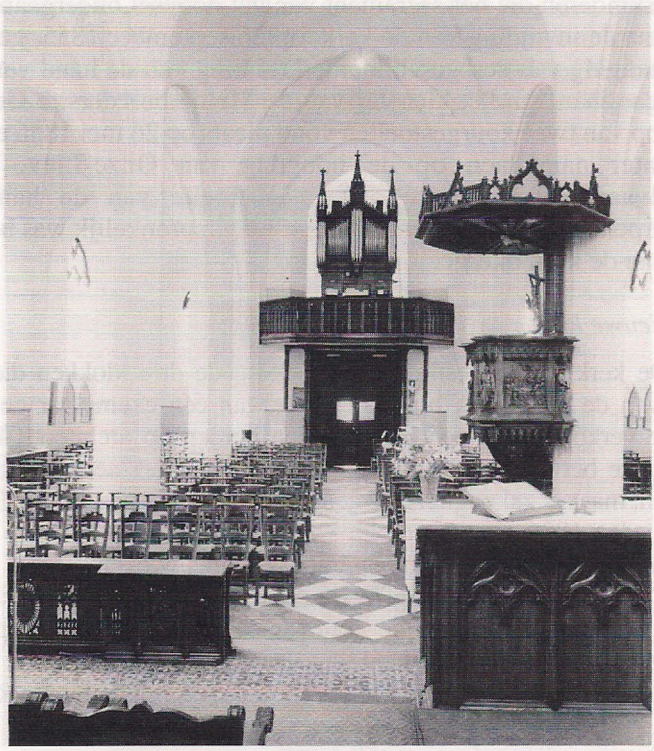

Zicht op het schip van de kerk vanaf het altaar met rechts de preekstoel. In tegenstelling tot de behoorlijke modellering van de apostelfiguren (hoogte 59 cm) is het beeldhouwwerk in basrelief van mindere kwaliteit. De weergave van de achtergrond gebeurde op een naieve en geschematiseerde wijze en de opbouw van de composities kwam slechts moeizaam tot stand. Aldus toont het overbevolkte tafereel van het Laatste Avondmaal enkel de rug van twee van de twaalf apostelen, en de voorstelling van de Bergrede mist diepgang en overtuigingskracht. Achteraan bevindt zich de "parel" van vroeg-neogotische aankleding van de kerk : de orgelkast naar een ontwerp van Jan August Clarysse en het bijhorende instrument – met een traditionele dispositie en pijpwerk - van de hand van Louis Lovaert.

[38] Overeenkomst tussen Lovaert en kerkfabriek, zie proces-verbaal vergadering kerkfabriek dd. 19-08-1855, in: Kerkarchief Grotenberge. Zittingen van den Kerkraad, f° 101-04.

bovenbouw krijgt door zijn afmetingen – als sluitstuk van de westgevel – een monumentaal effect. Het instrument kwam blijkens een vermelding in het Liber Memorialis in september 1855 in gebruik, en werd op 4 maart 1980 als monument geklasseerd [39].

Eveneens in september 1855 vervoegde door een schenking van August De Rouck de massieve en onversierde 101 cm hoge arduinen doopvont het interieur. Het sierlijk ijzerbeslagwerk in de vorm van leliemotieven op het deksel, verwijst naar de onschuld en de reinheid van de kinderen die het sacrament van het doopsel ondergaan. Twee dagen na de inwijding van de kerk, op 26 september 1855, gebeurde de ophanging van een geschilderde kruisweg van de hand van Jozef Beel, gardiaan van het klooster van de Minderbroeders te Gent. De aankoop van twee koorgestoelten vond plaats op 26 mei 1856 en twee jaar later nam men op de hoogdag van Onze-Lieve-Vrouw Hemelvaart een cathedra of een gestoelte van de hand van Antwerpenaar Goemans in gebruik [40]. Oorspronkelijk was het interieur van de kerk okergeel geschilderd.

2.6. Nieuwe klok

De kerkfabriek besliste om twee van de drie klokken die in de toren van de oude kerk hingen en waarvan één exemplaar gebarsten was, te verkopen en deed hiervoor een beroep op architect Clarysse. Maar deze betwijfelde of hij erin zou slagen deze "aen den man (te) brengen, maer ik zal nogtans die aenbieden waer het past" [41]. Toen op aswoensdag 1856 een tweede klok barstte kreeg het Leuvense bedrijf Van Aerschoot-Van Espen de opdracht een nieuw exemplaar te gieten; waarbij het contract voorzag in de overname van de twee gebarsten klokken. De inwijding door de Zottegemse deken Dalschaert op 3 juni 1856 gebeurde in aanwezigheid van de peter en de meter : de Elense burgemeester Jean-Baptiste D'Hane-Steenhuyse en Emma De Rouck.

2.7. Niet gerealiseerde voorstellen

Een aantal ideeën van architect Clarysse kregen vermoedelijk om financiële redenen geen concrete uitvoering, waaronder het ontwerp voor een tabernakel uit 1853 en de geplande plaatsing van "een schoonen antipendium voor het autaer". Ingaand op een voorstel van Jan August Clarysse voor de aankoop van gipsen heiligenbeelden die

[39] DE KEGEL, A., DEMEY, A., DEVOS, P., PIETERAERENS, M. & ROBIJNS, L., Beschermde monumenten stads- en dorpsgezichten en landschappen in Oost-Vlaanderen. Arrondissementen Aalst en Oudenaarde, p. 116.

[40] Liber Memorialis, f° 2 & 3.

[41] Brief Clarysse dd. 03-07-1854, in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.

"reeds bestaen in de kommercen" a rato van 100 frank per suk maakte pastoor De Ries een lijst van de gewenste exemplaren over. De architect beoordeelde ze als "zekerlyk schoon, en hoogst betaemelyk maer die kan ik aen dien prys niet krygen, die moeten expres gemouleerd worden, en dan zouden die wel drijmael zoo veel kosten of nog meer". Hoe dan ook waren in zijn ogen "de plaester beelden provisoir alhoewel zy voor een eeuw in eene drooge kerk goed zyn" en hij informeerde naar de prijs van beelden in "gebakken aerde" [42]. Maar voorlopig volgde geen bestelling.

Het archief van Jean-Baptiste de Bethune te Marke-Kortrijk bevat een niet gedateerde brief van August en Anaïs De Rouck in verband met het hoofdaltaar van de kerk. Zij omschreven het bestaande exemplaar dat nog afkomstig was uit het oude bedehuis als "d'un style opposé a l'église (...) il n'est pas du tout convenable, et cependant Notre Seigneur y repose, et ce troue est trop indigne de sa Royale et Divine Majesté". Beiden verzochten Jean-Baptiste de Bethune om naar aanleiding van zijn bezoek aan Zottegem een kijkje te nemen in "le cheur de l'église de Grootenberge et vous demander ensuite un plan du maitre autel" [43]. In verband met verdere contacten of een concreet ontwerp vonden we evenwel geen sporen terug.

3. Laat-neogotische toevoegingen door Mathias Zens (1881-1884)

Nadat op 8 maart 1881 de plaatsing gebeurde van een nieuwe kruisweg van de hand van Mathias Zens, liet juffrouw Anaïs De Rouck twee jaar later door dit gerenomeerde Gentse atelier ingrijpende werken uitvoeren voor een bedrag van 15.200 frank. Deze bepalen tot op vandaag in belangrijke mate het uitzicht van het interieur.

Mathias Zens (°1838 / †1921)
De uit Duitsland afkomstige Mathias Zens vestigde zich op jonge leeftijd te Gent en bouwde een belangrijk atelier uit dat 57 arbeiders tewerk stelde in 1907. In geheel België zijn voorbeelden terug te vinden van door hem geproduceerd kerkmeubilair, dat zich situeerde binnen de traditie van de Duitse beeldhouw- en houtsnijkunst. Onder invloed van de romantiek trad in zijn werk de gevoelsexpressie sterker op de voorgrond. In Zuid-Oost-Vlaanderen zijn onder meer de kruisweg in terracotta in de buitenmuur van de kerk van Michelbeke (1887), de monumentale beelden in de kerken van Overboelare, Sint-Maria-Lierde, Burst, Vurste en Edelare; evenalsde herinrichting van de kerken te Melden (1887) en Grotenberge (1883-84) van zijn hand [44].

[42] Brieven Clarysse dd. 31-05-1853, 03-07-1854 & 06-07-1855 in: Kerkarchief Grotenberge. Stukken aangaande het opbouwen der nieuwe Kerk.
[43] Archief de Bethune, Marke-Kortrijk, nr. 0622128 Zottegem.
[44] DE MAEYER, J., e.a., De Sint-Lucasscholen en de neogotiek. 1862-1914, pp. 285, 289, 307, 311, 340 en 380.

3.1. Kruisweg

Als aandenken aan de succesrijke door de paters Redemptoristen Van Hoeymissen en Hoefner gepredikte Buitengewone Missie of geestelijke zending van 1 tot 11 januari 1881 schonken veertien Grotenbergse families een statie van een nieuwe kruisweg van de hand van de Gentse kunstenaar Mathias Zens. Deze verving de geschilderde kruisweg van pater Beel. De plaatsing van de in nissen (98 cm hoog en 59 cm breed) ondergebrachte taferelen gebeurde in de langsmuren en achteraan de kerk op symmetrische wijze. De driedimensionele staties krijgen door de veelheid van personages – ten minste tien per tafereel - een druk en levendig uitzicht. Ondanks hun geslaagde ruimtelijke opstelling krijgen de vrijstaande figuren op de voorgrond mede door de beheerste gevoelsuitdrukking een statische aanblik. In contrast hiermee gebeurt de weergave van de personen op de achtergrond alsook de historische context van de stad Jeruzalem op een schematische wijze. Op de later wit geschilderde kruisweg zijn nog gedeeltelijk sporen van de onderliggende originele polychromie zichtbaar.

3.2. Tabernakel en retabel van het hoofdaltaar

Bovenop de altaartafel van Jan August Clarysse plaatste Mathias Zens een nieuw tabernakel en altaarretabel in hout. Geïnspireerd op de 14de eeuwse voorbeelden gebeurde de uitbouw in een rechthoekige vorm zowel in de hoogte als in de breedte. Deze nieuwe creatie viel een stuk hoger uit dan het exemplaar dat nog afkomstig was uit de oude kerk, waardoor een deel van de gedrapeerde muurschildering met inbegrip van vijf (van de negen) medaillons rond het thema van de passie en de eucharistie aan het oog worden onttrokken.

Het centrale vooruitspringende en vertikaliserende tabernakel of aedicula benadrukt de aanwezigheid van de eucharistie. Binnen een weelderige architecturale context - met onder meer baldakijnen, pinakels bekroond met een kruisbloem en hogels - houden vier gevleugelde serafijnen de wacht bij het met imitatie-edelstenen : (blauwe) saffier, (rode) robijn en (doorschijnend groene) smaragd afgezoomde vooruitspringende splendissimo vergulde tabernakel. Centraal dragen twee engelen in bas-relief de monstrans met het heilig sacrament. In de top van het bekronende baldakijn vergezellen engelen met op schilden de Griekse letters alfa en omega – als symbool van de oneindigheid en de onsterfelijkheid - de centraal geplaatste calvarie. Onderaan het flankerende retabel brengen zowel links als rechts negen biddende, zingende en musicerende engelen hulde aan het heilig sacrament.

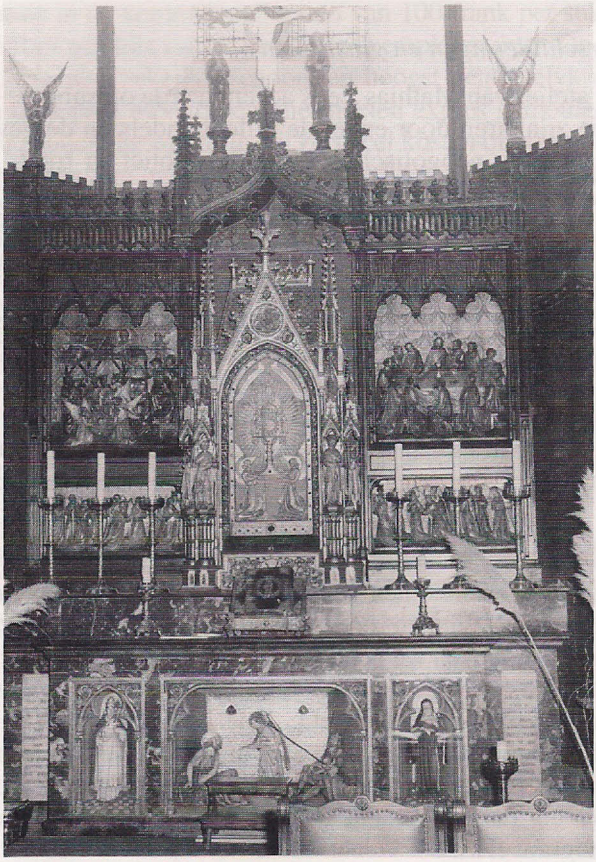

Jan August Clarysse plaatste zijn figuren in de nissen van de altaartafel tegen een egale achtergrond. Deze in de eerste plaats didactisch bedoelde heiligenvoorstellingen vallen op door hun sobere, verstilde en statische houdingen, met nauwelijks enige vorm van expressie in de piëteitsvolle gelaatsuitdrukkingen. In contrast hiermee worden het 40 jaar later gerealiseerde retabel en tabernakel uit het atelier van Mattias Zens gekenmerkt door een verfijnde detaillistische weergave van de drukbevolkte taferelen.

De hoofdtaferelen op het retabel brengen op hun beurt het begin en het einde van het leven van Jezus in beeld. Links aanbidden de herders het kindje Jezus in de stal. Ondanks de geslaagde compositorische opbouw en de verfijnde gelaatsuitdrukkingen overbevolken onder meer vier herders en zeven engelen, uitgerust met immense vleugels, het gebeuren. De schematisch weergegeven stal, de os en de ezel alsook de engelen met op een banderol de vredesboodschap van Kerstmis situeren zich hierdoor letterlijk op de achtergrond. Op de meer eenvoudige compositie aan de rechterzijde gaat Christus tijdens het Laatste Avondmaal over tot de instelling van de eucharistie waarna de vooraan gezeten Judas Iskariot - met een geldbeugel in de hand en vergezeld van een hond - hem zal verraden.

3.3. Muurschilderingen en glasramen

Het atelier van Mathias Zens accentueerde op subtiele wijze het koor en de zijaltaren door enkel de pijlenbundels en de gewelven te voorzien van een neogotisch geschilderd motief in rood, groen en verguld. De blinde boogvelden van de sacristiedeuren in het koor tonen de monogrammen van Christus (IHS - links) en de heilige Berlindis (SB - rechts). Boven deze laatste deur hangt een blazoen met een wapenschild van de 31-jarige edelman Boudewijn van Male de Ghorain die tijdens de toendaagse veldtocht op 17 mei 1940 overleed.

In het koor toont de vloer een repetitief herhaald wit leliemotief - als symbool van de reinheid en de zuiverheid – midden een in elkaar vervlochten cirkelstructuur tegen een rode achtergrond. De abstracte motieven op de vijf ramen van het koor, in de vorm van een ruit en een vierlob, krijgen afwisselend een summiere blauwe en rode afzoming.

3.4. Communiebank

De nieuwe eikenhouten communiebank van Mathias Zens bevat symbolische voorstellingen rond de eucharistie en het lijden van Jezus. Aan de linkerzijde zien we achtereenvolgens een voorstelling van het leliekruis, de doornenkroon vergezeld van de passienagels waarmee Jezus aan het kruis werd genageld, de slang in het aards paradijs als verzinnebeelding van de duivel, het hemelse manna dat de Hebreeuwen redde tijdens hun doortocht door de woestijn, de druiventrossen en tarwearen als symbool van de eucharistie en het Jezusmonogram IHS.

Rechts verschijnen de stralende monstrans, de door wolken omringde kelk en vervolgens de offerbroden die verwijzen naar het offer van de eucharistie onder de gedaante van wijn en brood, de ark van Noë als verzinnebeelding van het kruis van Christus en zijn kerk, de rondom het kruis opgestelde passiewerktuigen (de tang, de hamer, de doornenkroon, de lans, de stok met een spons en het kleed) en tot besluit opnieuw een leliekruis.

4. Latere wijzigingen.

In 1893 restaureerde Mathias Zens de muurschilderingen ter hoogte van het koor en de zijaltaren en toen de kerkmuur drie jaar later barsten vertoonde angageerde de kerkfabriek de Zottegemse schilder Louis Verstraeten. In 1889 noteerden we de aankoop van een paarse zijden kazuifel met fluwelen kruisen en een geborduurd lam. Het huis De Vuyst uit Brugge vervaardigde drie jaar later uit een oud antependium een kazuifel, een pluviale en een gekleurde albe. Verder

kwamen een groene kazuifel in zijde met een fluwelen kruis en een geborduurde pelikaan (1891) en een witte zijden kazuifel, versierd met moire en damast en in het midden een geborduurd hart (1894) het patrimonium aanvullen. Naast een borstbeeld van de heilige Cornelius met een bijhorende draagstoel werden in 1895 beelden in carton-pierre van de heilige Antonius en Onze-Lieve-Vrouw van Lourdes -met een rots van papier-maché - aangekocht. Op zijn beurt vervaardigde Jules Lootens uit Zottegem omstreeks 1920 een beeld van de heilige Cornelius. Maar geen van deze beelden staan in de kerk opgesteld. Wel bevindt zich rechts achteraan een levensgrote Christusfiguur aan het kruis uit het einde van de 19de of het begin van de 20ste eeuw. Nadat de Duitsers tijdens de Tweede Wereldoorlog

Het patrimonium van de kerk bevat nog drie cultusobjecten afkomstig van het in 1853 gesloopte oude bedehuis. De merktekens op de 17de-eeuwse kelk in verguld zilver verwijzen naar de stad Brugge, terwijl een zilveren ciborie met een gedeeltelijk vergulde cuppa van de hand van een Oudenaards edelsmid uit 1768 dateert. Tenslotte is de zilveren kelk met een deels vergulde cuppa in Lodewijk XVI-stijl (zie foto) vermoedelijk van de hand van Gentenaar Pamelle.

een klok uit de toren verwijderden kwam op initiatief van pastoor Leo De Meulemeester een nieuw exemplaar tot stand met de kasteelbewoners Ridder Walérand van Male de Ghorain en C. Moretus Plantin de Bouchout als peter en meter. [45]

5. Besluit

De bouw van de nieuwe kerk was voor de kleine parochiegemeenschap van Grotenberge een groots en ambitieus project dat mede door de betwiste herlokalisatie te Grotenberge diepe sporen naliet. De realisatie vergde grote inspanningen van de gehele parochiegemeenschap aangezien naast een tussenkomst in de bouwwerken a rato van 60% ook de financiering van de interieurinrichting gebeurde met eigen middelen. Pastoor De Ries kon rekenen op de steun van zowel een aantal belangrijke mecenassen, als een effectieve bijdrage van bijna de helft van de parochianen.

Overeenkomstig het toenmalige tijdsklimaat maakte men tabula rasa met het verleden. Met uitzondering van drie cultusobjecten verdween de integrale inboedel van de oude kerk via tweedehandsverkoop en schenkingen. Bij de iconografie hield men vast aan de traditionele canons en stond naast een voorstelling van de heilige familie en de apostelen de devotie voor de plaatselijke heilige Berlindis centraal.

Aansluitend bij de uitdeinende traditie van de begin 19de-eeuwse Troubadoursgotiek bracht de getalenteerde architect Jan August Clarysse een geslaagd ensemble tot stand. Dit stemmige gebouw op mensenmaat vertoont door de evenwichtige en goed geproportioneerde volumewerking een gebalde eenheid. Origineel was het concept niet aangezien de plannen een kopie waren van de kerk te Poesele. Zoals gebruikelijk in de 19de eeuw stond de architect tevens in voor de binneninrichting. Ook nu opteerde hij voor een sobere aanpak (zonder brandglas en met een laag gehouden zwevend doksaal) en de integratie in de altaren van door iedereen begrijpbaar beeldhouwwerk. De concrete uitvoering gebeurde voornamelijk Gentse kunstenaars van een wisselend niveau, die hun inspiratie haalden uit de veelheid en de verscheidenheid van het gotische vormenarsenaal. De knapste realisatie was ongetwijfeld het orgel van Louis Lovaert. Kenmerkend voor de toenmalige burgerlijke samenleving zijn de gedenkplaten de namen van de milde schenkers.

Mathias Zens smeedde in 1883-84 door enkele weinig opvallende maar geslaagde ingrepen in het interieur (de kruisweg) en de subtiele accentuering van het koor (de summiere aanwezigheid van

[45] Liber Memorialis, f° 88-97.

muurschilderingen en brandglas en de plaatsing van het tabernakel en retabel) de diverse onderdelen tot een grotere eenheid en tilde het geheel naar een hoger niveau. Deze bij uitstek religieuze ruimte, die de voorbije decennia nauwelijks wijzigingen onderging en dagelijks toegankelijk is voor het publiek, is geen topcreatie maar mag tot de betere voorbeelden van de neogotiek in Zuid-Oost-Vlaanderen worden gerekend.

Koenraad De Wolf
Kauwstraat 58A
9550 Herzele

NOGMAALS HET TOPONEM LOOTS TE ZANDBERGEN

Dirk VAN DE PERRE

Enkele maanden geleden bracht ik in dit tijdschrift een nieuwe verklaring van het toponiem Loots [1]. Toen ik onlangs de gelegenheid had te bladeren in de kroniek van de Ninoofse kanunnik Godfried Van Elshout, geschreven in 1652, moest ik tot mijn verbazing vaststellen dat deze schandere man bijna 350 jaar geleden reeds wist wat ik in 1999 als een nieuwigheid uitbracht [2].

Handelend over Herlinkhove, haalt Van Elshout de bekende passage aan van het wonder uit de *Miracula S. Amandi in itinere Bragbantino facta* [3]. Terloops geeft hij ook de door mij geciteerde tekst over de tocht van het schrijn van Geraardsbergen naar Herlinkhove en de oversteek van de beek *Lota*. Tussen haakjes voegt hij daaraan toe: *unde villa quadam nostra non procul inde dissita nomen habet Loots* (waaraan een hof van ons, niet ver daarvan verwijderd, de naam Loots ontleent)[4].

Hoe kende Van Elshout de tekst van de *Miracula S. Amandi*? In 1624 waren de verzamelde werken van de bekende premonstratenzer schrijver Filips van Harvengt, abt van Bonne-Esperance van 1157 tot 1183, in druk uitgegeven[5]. Een reeks hagiografische teksten, waaronder de *Miracula S. Amandi* zijn in die uitgave - ten onrechte blijkt uit hedendaagse studies [6] - op naam van Filips van Harvengt uitgebracht. De abdij had die tekstuitgave in haar bibliotheek [7] en Godfried van Elshout was daarmee vertrouwd. Hij noemt immers Filips van Harvengt de auteur van deze *Miracula* [8]. Ook in de bekende *Patrologia Latina* van J.-P. Migne staat dit werk nog op naam van de premonstratenzer abt [9]. Dat Godfried Van Elshout de

[1] D. VAN DE PERRE, Het toponiem Loots te Zandbergen, Appelterre, Ophasselt en Smeerebbe, in: Het Land van Aalst 51, 1999, p. 231-239.

[2] Rijksarchief Beveren, Abdij Ninove, nr. 5. De titel van de kroniek luidt *Chronotaxis*. Van Elshout maakt daarin een verzamelkroniek van alle Ninoofse kronieken en oorkonden en ordent de gegevens per jaar te beginnen vanaf de stichting. Het eerste deel loopt tot 1197. Het tweede deel van de kroniek is verloren gegaan.

[3] Zie VAN DE PERRE, Het toponiem Loots, p. 231-233.

[4] Kroniek VAN ELSHOUT, f. 5.

[5] De uitgave gebeurde door Nicolaus Chamart: PHILIPPUS VAN HARVENGT, Opera, Dowaai, 1621. Chamart was toen abt van Bonne-Espérance.

[6] S. AXTERS, Geschiedenis van de vroomheid in de Nederlanden, I, Antwerpen, 1950, p. 287.

[7] Dat blijkt uit de inventaris van de bibliotheek van 1747 (Rijksarchief Beveren, Abdij Ninove, nr. 136, f. 151).

[8] Kroniek VAN ELSHOUT, f. 5.

[9] Patrologia Latina 203, kol. 1287-1290. Migne nam de tekst uit de uitgave van Chamart over.

geschriften van zijn beroemde ordegenoot kende en gelezen had, is niet zo verwonderlijk. Hij werd geprofest op 4 april 1618. Hij was een studax, een perfect humanist die Latijn, Grieks en Hebreeuws kende. Eerst was hij lector in de filosofle en theologie en archivaris in de abdij, daarna pastoor te Outer, Ninove en Pamel. Vervolgens oefende hij de functie van subprior en prior uit. Hij eindigde als pastoor te Okegem en overleed op 14 april 1666 [10].

Van Elshout brengt in zijn kroniek nog meer verrassende gegevens aan in verband met Loots. Hij geeft in een beknopte regest de schenking waarbij de heer Walter van Pollare, met instemming van zijn vrouw, zijn moeder en ook met die van heer Nicolaas van Boelare [11] in 1165 de molen te *Lothes* schenkt, evenals het huis van molenaar Gerardus en alle rechten op de beek, zowel inzake het waterbeheer als de visvangst [12]. De abdij mocht zelf de waterstand op de beek regelen bij middel van een dam, waarvan ze de grootte en de hoogte vrij mocht bepalen [13]. Een tweede regest van hetzelfde jaar vertelt hoe molenaar Gerardus al zijn rechten op de molen en zijn molenhuis te *Lots* aan de abdij verkoopt [14]. De akten werden uitgevaardigd te Zandbergen, waar Walter van Pollare de heerlijke rechten bezat. In 1170 stemden de vrouw en de kinderen van Gerardus met de verkoop in [15]. Telkens geeft Van Elshout de lange lijst van de getuigen.

Voor ons zijn vooral de attestaties *Lothes* (1 165) en Lots (1165 en 1170) interessant. Zij lijken te bevestigen dat *Lotice* (868) inderdaad een tussenschakel is in de evolutie van het hydroniem *Lota* naar het toponiem *Loots* [16]. Wat ons meteen ook de zekerheid geeft dat Loots een domein geweest is, dat tijdens de Karolingische tijd in handen van de abdij van Lobbes was.

Dirk Van de Perre
Hoogstaat 23
9401 Pollare

[10] Een korte biografie is te vinden in het *Liber reverendorum dominorum* (Rijksarchief Beveren, Abdij Ninove, 12, f. 5) en op het titelblad van de Chronotaxis. Deze laatste nota is van de hand van abt Ferdinand De Moor.

[11] Dit is de oudste vermelding van deze heer; zie WARLOP, The Flemish Nobility 3, Kortrijk, 1976, p. 690. Warlop dateert van 1166 tot 1175. Dat Nicolaus van Boelare in deze oorkonde voorkomt is niet zo verwonderlijk. Zandbergen was immers een leen van de heren van Boelare; zie J . VAN TWEMBEKE, Lijst van de heerlijkheden van het Land van Aalst, Gent, 1962, p. 298.

[12] Kroniek VAN ELSHOUT, f. 43 v.

[13] et in ea clausulae mensura et altitudine, quam dominus Walterus tenuerat, tenendum suscepimus.

[14] Dat molenhuis is ongetwijfeld 'het out hof' op de kaart van Philips De Dijn (1644); zie VAN DE PERRE, Het toponiem Loots, p. 235.

[15] Kroniek VAN ELSHOUT, f. 54.

[16] VAN DE PERRE, Het toponiem Loots, p. 231 en 238. Deze veronderstelling werd reeds gemaakt door J.-P. DEVROEY, Le polyptique et les listes de biens de l'abbaye Saint-Pierre de Lobbes (IX-XIe siècles), Brussel, 1986, p. 36 en 49.

MEINEDIGE BELASTINGONTVANGER VERBRAND. EEN MIRAKEL TE GERAARDSBERGEN (1620)

W.L. BRAEKMAN

Tijdens het Ancien Regime werden de belastingen elk jaar verpacht aan een of enkele privépersonen. Dit gebeurde bij openbare aanbesteding. Het spreekt vanzelf dat de 'pachters' aan de overheid hun rekeningen dienden voor te leggen, ten einde misbruiken en afpersing te voorkomen.

Op maandag 29 november 1620 legde "eenen accysenaer" in de streek van Geraardsbergen zijn rekening voor aan twee schepenen van de stad. Dit gebeurde in de herberg 'Int Gulden Schip' in het bijzijn van vele andere personen.

Op een punt klopten de rekeningen niet. Een aantal mensen beweren hun belasting betaald te hebben, maar de "accysenaer" Anthoni Haeck, bijgenaamd Crucke, ontkent dit. Hij doet er een eed op en zegt dat hij in 't vuur mag verbranden als hij liegt. En inderdaad, de daaropvolgende nacht verbrandt hij in de slaapkamer van de herberg waar hij logeert. Blijkbaar had hij een meineed gezworen en God had hem daarvoor met de dood gestraft. Een andere mogelijke uitleg, eventueel wraak van bedrogen belastingbetalers, komt gewoon niet ter sprake.

Dit voorval moet een sterke weerklank gevonden hebben. Het was inderdaad een goed 'exemplum' dat bij predikatie en tot stichting van de gelovigen heel bruikbaar was: meineed en bedrog worden door God gestraft.

Het verhaal van de Geraardsbergse valse ontvanger treffen we aan in het Memorieboek van Gent [1] en ook in een ietwat uitvoeriger en gedetailleerder versie in de bekende Wase kroniek van gebeurtenissen tot 1740 door de Tielrodenaar Daneel Braem [2]. Bovendien is er ook een gedrukt octavo-boekje van 4 blaadjes over deze zaak verspreid. Het werd gedrukt te Antwerpen "in de Camerstrate inden witten Hasewint", d.i. door Godtgaf I Verhulst. De titel luidt:

Een waerachtighe nieuwe Tijdinghe gheschiet in die Stadt van Gheerstberge in Vlaenderen/ hoe daer eenen Assysenaer deer lijck is verbrant tot Asschen... [3]

[1] U. Gent, Memorieboek Ghent, Hs. G 13458, f° 167v°-168 en ook in MS. 531, pp. 364-367.

[2] Sint-Niklaas, Bibliotheek van de Kon. Oudheidk. Kring van het Land van Waas. Over deze kroniek, zie J.v.R., "Daneel Braem. Waassche Kroniekschrijver", Annalen Oudheidk. Kring van 't Land van Waas 4 (1871), 265-305.

[3] Het enig bekend ex. bevindt zich in de K.B. te Brussel: Sig. II 59253.

Het boekje is anoniem en zonder jaartal. Op het titelblad staat, boven twee kleine louter decoratieve houtsneden [4] het jaartal 1600 met de hand geschreven. Deze poging om het boekje en, indirect, ook de zonderlinge gebeurtenis te dateren, is echter niet juist. In het Memorieboek van Gent wordt het voorval vermeld na gebeurtenissen uit het jaar 1596, maar een preciesere datum ontbreekt. Gelukkig brengt de kroniek Braem de oplossing. Hier wordt het voorval gedateerd in 1620. Bovendien vernemen we hier dat "haere hoogheden Albertus en Isabella" zich ook met de zaak hebben ingelaten en "dit grouwelijcke treurspel met wettelijcke informatie daedelijk doen ondersoecken ende bij geswooren notaris doen onderteeckenen" [5].

Nog belangrijker is dat Braem ons eveneens meedeelt dat de zonderlinge zaak

> is oock aldus beschreuen geweest door den eerweerdighen heer pastoor Henricus Culens licenciaet inder godtheydt die doen ter tijt pastoor van Geersbergen was, voor waerlijck eenen spiegel voor alle valsche ende meijneedighe sweerders.

De auteur van het berijmde verhaal in de gedrukte *Tijdinghe* is dus de grote geleerde Henri Culens (°Kortenberg 1567). Hij was pastoor en daarna deken van Geraardsbergen. Hij werd licentiaat in de theologie in 1597 en schreef verscheidene geleerde werken in het Latijn. Hij stierf op 12 mei 1647 na vijfenveertig jaar deken te zijn geweest en na meer dan vijftig jaar priesterschap [6].

Dank zij de kroniek Braem blijkt het mogelijk het sensatieboekje niet alleen te dateren, maar ook - en dat is voor dergelijke efemere werkjes heel uitzonderlijk - er de auteur van te achterhalen. Uitzonderlijk aan dit boekje is ook dat het in verzen geschreven is (224 vv.). Gewoonlijk zijn dergelijke boekjes in proza gesteld.

Maar wat is er dan te Geraardsbergen gebeurd? Op maandag 28 november kwam Anthoni Haeck

> Al met zijn medeghesellen,
> Om rekenschap te doen seer claer.
> Van bier, wijn ende beesten,
> Voor twee schepenen certeen,
> Die rekenschap al int meesten,

[4] De ene stelt een mannen-, de andere een vrouwenfiguurtje voor.

[5] Volgens het Gentse Memorieboek (fol. 168v.) heeft "sijne hoocheijt onse grave van Vlaenderen... sijne archiers naer Geersberghe gesonden om daer af te weten de waerheijt, het welcke de heeren van Gesberge te kennen hebben gegeven so hier te voren verclaert is".

[6] BN IV, 586-687; zie ook A. de Portemont, Recherches historiques sur la ville de Grammont (Gand, 1870), II, p. 249.

Die quam by over een.

Maar een punt in de rekening klopte niet en "daerom quam groot dispuyt". Een aantal mensen beweerden hun belasting betaald te hebben, maar Anthoni zwoer van niet:

Als zy tot Anthony seyden:
"Die lieden hebben d'excijs betaelt".
Hij sprack sonder verbeyden,
"Ba neen, t'is seker ghefaelt,
Ick en heb gheen ghelt ontfangen,
Van sulcke lieden fijn,
Oft ick moet int vier verbranden! "
Sprack hy met valschen schijn.

Wanneer hem gevraagd wordt of hij daarop wil zweren, aarzelt Anthoni niet:

"Soudt ghijt willen zweeren?"
Dat hebben sij hem ghevraecht,
"Ja ick, wel alsoo gheeren",
Sprack hy, stoudt, onversaecht;
"Mijn lichaem moet verbranden,
Tot asschen in vier en gloet,
Heb ick dat ghelt ontfanghen",
Zwoer hy valsch metter spoet.

De Geraardsbergse schepenen zijn daarvan sterk onder de indruk . De vergadering wordt uitgesteld tot 's anderdaags. Anthoni Haeck blijft Int Gulden Schip overnachten. En daar gebeurt dan het mirakel, dat door pastoor Culens met veel zwier en in geuren en kleuren wordt verteld. We laten hem aan het woord:

Daer in een camer seer schoon,
Daer spreyden sy hem een bedt,
Een mutsaert hout, ydoone,
Lach oock aent vier seer net,
Een dryvoet stoel oock mede,
En daer op eenen pot van tin,
Die stont daer voor zijn bedde,
Om te slapen naer zijnen sin.

Een groote, herde schabelle,
Bracht men Anthony schier,
Daer op sadt hy soo welle,
Met zijnen rugghe al teghent vier.
De weerdt die quam daer kijcken,
En sien naer allen cant,

Int vier en is nu gheen perijckel,
Het is byna verbrandt.

Om tien uur in de avond komt de stadswachter langs. Hij ziet de kamer "vol lichts en brandende vier", maar hij durft de waard en zijn vrouw niet uit hun bed halen: "Oft ikse uut slape roepen, / Cleynen danck heb ik daer veur". Wanneer hij een uur later terugkeert, is geen licht of vuur meer:

Hij dochte sonder quellaeygen,
Sy zijn nu slapen gheghaen,
't Syn moghelijcke pelgrimaeygen,
Die besoecken sint Adriaen.

Het vermoeden dat in de herberg pelgrims van Sint Adriaan verbleven, lag voor de hand daar Int Gulden Schip gelegen was "inde straete vande Abdije van Sinte Adriaen", zoals de Braemkroniek vermeldt.

Dezelfde avond zat de zuster van Anthoni Haeck een halve mijl van de herberg te Overboelaere vlas te hekelen. Uit de schoorsteen "is gevallen een vlam viers". De vlam is "ghevloghen int werck ende int vlas". Slechts met veel moeite, met behulp van "saergien en met cussens heeft sy den brant verdooft". Hoe het kwam dat de vrouw dit voorval in verband bracht met haar broer, wordt niet verklaard, maar:

Smorghens vroech met den daghe,
Die suster sprack met ghetroer,
"Och lieve man, gaet vraghen,
Te Gheerstberghe al naer mijn broer!"
Den man is henen ghegane
Int Gulden Schip soo ras...

Hij klopt tevergeefs aan Anthoni's kamerdeur. Men brak tenslotte de deur open en vond noch slechts enkel resten van de meinedige ontvanger:

Van boven al tot beneden
Was d'lichaem en cleeren verbrant,
Sonder coussen en schoenen mede,
Die en waren niet eens gheschant.
Sijn coussebanden ghebonden,
Noch waren vast aent been,
Vant vier ten selven stonden
En hadde sy gheen schade gheleen.

Den dryvoet stoel met namen,
Die voor het bedde stont gheplant,
En die pispot al samen,
Was ghesmolten en verbrant.
Maer dry endekens oock beneven,
Elck qualijck een spanne lanck,
Die waren noch overbleven
Van die schabelle banck.

Van het lichaam van Haeck vond men alleen "sijn beckeneel... verbrant als een doots-hooft". Een grauwzuster werd erbij gehaald. Wanneer ze het 'bekkeneel" met "een schoppe vander eerdt" wilde opscheppen, viel het geheel in as. Ze nam zich voor die asse te begraven op het kerkhof, maar "die pastoor en wildet niet hebben./ Het moest er blijven af":

Sy leyden die asschen henen,
Op een ongewijde plaets,
Met coussen en stuck beenen,
Sy grouvent inde aerde haest.
Den pastoor sprack: 'Wilt hooren,
Daer en is gheen bidden veur,
Hij is verdoemt en verloren!"
Elck mensch maeckt groot getreur.

Dat dit zonderling gebeuren grote weerklank heeft gevonden, wordt duidelijk uit de volgende, voorlaatste strofe:

Dit is warachtich ghebleken,
Tot Gheerstberch in Vlaenderen groot,
Men heeft er af hooren preken,
In vele kercken minioot.
Syn Hoochheyt, hoort myn vermonden,
Albertus van Oostenrijck,
Heeft daer een bode ghesonden,
Om te weten van dit stuck.

De 'exemplarische' waarde van deze gebeurtenis was inderdaad groot en dit is dan ook de reden waarom er in verzen en in drukvorm grote bekendheid aan gegeven werd. Het sensationele karakter van de inhoud is daarbij graag meegenomen. En dat dit voorbeeld door God aan een vertegenwoordiger van een heel onpopulair beroep werd gesteld, droeg er eveneens toe bij om dit mirakel extra aandacht waardig te achten.

Oorlof, mannen en vrouwen,
Neemt hier exempel saen,
Wilt valsche ghetuyghens schouwen,
Lijf en ziel hangt daer aen,
Alst claerlijcken is te blijcken,
Aen desen assysenaer snoot,
Die soo mirakelijcken,
Daer is ghevonden doot.

Op het einde van dit gedicht in achtregelige strofen staat de kerkelijke goedkeuring in de volgende vorm:
Dit Mirakel is noodich ghedruckt te worden tot een exempel van alle menschen. F. Petrus Bacherius S. Theol. Doctoor Dominicanus.

W.L. Braekman
Eeklostraat 69
9030 Mariakerke

HET HUIS VAN ANTOINE FRANÇOIS DE GRUTERE TE IDEGEM (CA. 1640)

Liesbeth COCK

De *Paralipomena Flandriae*, een deel van Antonius Sanderus' *Flandria Illustrata*, dat nooit werd uitgegeven, maar waarvan de tekeningen bewaard bleven in handschrift 16823 van de Koninklijke Bibliotheek te Brussel [1], bevat o.m. een prent van het huis van Antoine François De Grutere in de huidige Geraardsbergse deelgemeente Idegem.

De bijzondere waarde van deze prent wordt duidelijk wanneer men bedenkt dat er op dit ogenblik enkel nog de site is aan te wijzen, zonder enige bovengrondse resten van deze woning, en dat er momenteel in de stand van het onderzoek geen ander iconografisch materiaal van de opstaande gebouwen bekend is. Het belang wordt verder nog onderstreept door de overweging dat de Sanderusteke-ningen een hoge graad van iconografische betrouwbaarheid hebben zodat ook hier mag worden verondersteld dat de bewaarde tekening een reële weergave is van de 17de-eeuwse woning [2].

[1] De eerste uitgave in twee delen verscheen in 1641-1644 te Amsterdam; een nieuwe uitgave in drie delen verscheen in 1732 in Den Haag; er verschenen ook nog een derde ongewijzigde uitgave in Den Haag in 1735 en een Nederlandse bewerking in 1735 te Leiden.
Uitgeverij Veys in Tielt verzorgde in 1973 een herdruk van de Latijnse uitgave van 1735 en een herdruk van de Nederlandse uitgave in 1974.
De onuitgegeven tekeningen werden eveneens gepubliceerd door de uitgeverij Veys uit Tielt in 1974. Over de onuitgegeven tekeningen verder ook : G. CAULLET, De gegraveerde, onuitgegeven en verloren geraakte tekeningen voor Sanderus' "Flandria Illustrata", in : Tijdschrift voor boek- en bibliotheekwezen, 6 (1908), 3-21, 53-68, 101-118 en 162-190 ; C. DE VLEESSCHAUWER, De "Flandria Illustrata" van Antonius Sanderus. Alfabetisch register van het illustratiemateriaal in de twee Latijnse edities (1641, 1732) en in "Verheerlijkt Vlaandere" (1735), in : Archief- en Bibliotheekwezen in België, 49 (1978), 1-114 ; D. VAN DE PERRE, De Jubileumuitgaven van Het Land van Aalst, in : Het Land van Aalst, 50 (1998), 46.
De tekening van het huis De Grutere komt voor op f. 97v van het handschrift.

[2] De betrouwbaarheid van de onuitgegeven Sanderustekeningen in de Geraardsbergse regio o.m. volgens vergelijking van de prenten met nog bestaande gebouwen bij L. DE MECHELEER, Het waterkasteel van Moorsel, in : Het Land van Aalst, 50 (1998), 140; G. VAN BOCKSTAELE, Het Miniemenklooster te Geraardsbergen, in : Het Land van Aalst, 50 (1998), 140 en D. VAN DE PERRE – G. VANDE WINKEL, Het kasteel van Zandbergen, in : Het Land van Aalst, 50 (1998), 231-236.

De site

Op ca. 1,5 km. ten westen van de dorpskern van Idegem is in het landschap nog de site aan te tonen van een oude burchtheuvel tussen de Driesstraat en de Dender.

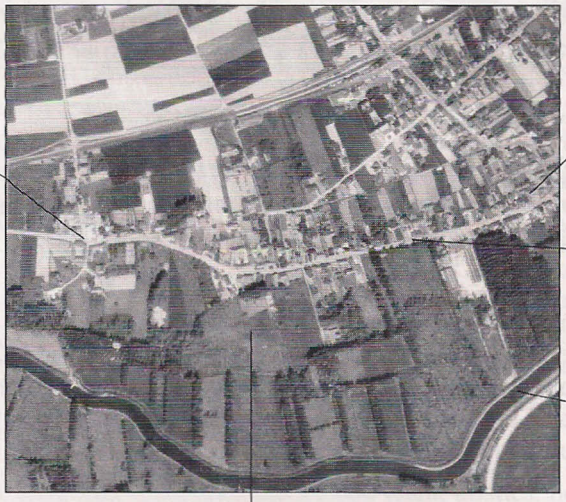

De oudst bekende lokalisatie van deze plaats gebeurt op de Horenbaultkaart van het Land van Aalst (1596), waar de site slechts schematisch wordt weergegeven. Daarna verschijnt ze op de Sanderuskaart (1644) van het Land van Aalst, op een Franse militaire (?) kaart uit de tweede helft van de 17de eeuw en op de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden (1771/78) [3].

[3] Uitgaven van de Horenbaultkaart en de Sanderuskaart van het Land van Aalst: M. COCK, De oudste meesterkaart van het Land van Aalst, in: Het Land van Aalst, 40 (1988), 234-236; D. VAN DE PERRE, De twee Horenbaultkaarten (1596 en 1612) en de Sanderuskaart (1644) van het Land van Aalst: onderlinge afhankelijkheid, in: Het Land van Aalst, 42 (1990), 13-25; de Franse militaire (?) kaart in de Bibliothèque Nationale te Parijs, Cartes et plans, 29778 / Ge D 3115 (ons welwillend meegedeeld door de heer G. Van Bockstaele); de Kabinetskaart van de Oostenrijkse Nederlanden, uitgave Pro Civitate, 1965, Sotteghem 49 (T 6) (4).

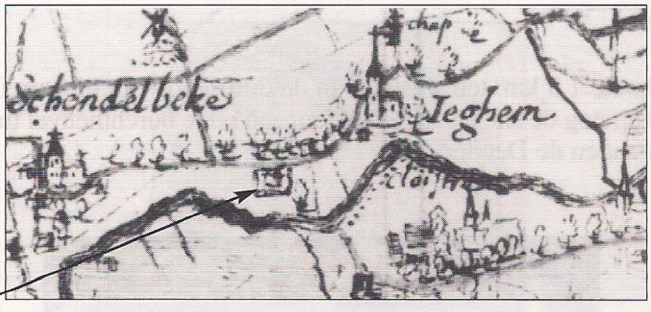

Detail van een Franse militaire (?) kaart (tweede helft 17de eeuw)

De omwalde motte met bewoning ligt westwaarts van het dorpscentrum met de kerk, tussen de (Dries)straat en de Dender.
In het westen staat de kerk van Schendelbeke, in het noorden over de grote weg van Geraardsbergen naar Aalst staat de windmolen van Vloerzegem, zuidoostwaarts over de Dender liggen de abdij van Beaupré in Grimminge en de kerk van Grimminge.

Een handboek uit 1701 situeert het toenmalige hof van de heer De Grutere met een oppervlakte van meer dan 8 bunder aan de Kleine Dries (noord), aan de eigendommen van Gapsar De Smet (west) en van de weduwe Jan De Coster (oost), nog aan de Driesstraat (oost) en aan de Dender (zuid)[4].

Volgens de 19de-eeuwse kadasterkaarten ligt het toen nog bebouwde perceel in de Sectie A (nrs. 614-615, kaart 18 april 1813 ; nrs. 429-432, kaart ca. 1830) ter hoogte van de Culve, het toponiem voor de bewoning met land en weiden in het westen van het dorp tussen de Driesstraat (noord), de Culvestraat (west) en de Dender (zuid); aan de oostzijde sluiten de bewoning en de landen en weiden van de Rattenberg aan [5].

[4] R(ijks)A(rchief) R(onse), Oud Gemeentearchief Boelare, 639, 1 en 6, landboek van Idegem door Gijsbrecht van Oudenhove (in fotokopie en zonder kaarten); de eigendommen van Gasper De Smet grenzen in het westen aan de Culvestraat, de grens tussen Idegem en Schendelbeke.
Gaspar De Smet († 16 oktober 1727) is burgemeester van Idegem; de familie De Smet baat in de 18de eeuw een brouwerij uit, die ca. 1830 nog bestaat (W. VAN HILLE, Familie De Smet – Idegem, in: Het Land van Aalst, 9 (1957), 282-287).

[5] R(ijks)A(rchief) G(ent), Kaarten en Plannen, 2803/1-3, primitieve kadasterkaart 1/2500 door Robert en J.F. Devijlder van 18 april 1813.
K(adaster)A(rchief) G(ent), 10e Afdeling. Idegem, 208, Sectie A 1-617, 1/2500 door Van Impe en A. Van Der Maillen, ca. 1830.
Het toponiem Rattenberg wordt op de kaart van 1813 ten zuidoosten van het Culve-toponiem gesitueerd bij de nrs. 626-628 ; op de kaart van ca. 1830 en op latere kadasterkaarten wordt het toponiem Rattenkot meer oostelijk aangegeven, gelegen bij het nr. 476.
Handschrift 16823 (f. 115) van de K(oninklijke) B(ibliotheek) te Brussel bevat ook een tekening van "*t Huys Vattenberg in Iegem.*"
De toponiemvariante Vattenberg voor Rattenberg kan geen hinder vormen om de woning te beschouwen als het verblijf van Philippe Ruychrock Van De Werve († 1635) en Marguerite De Lalaing († 1627), zijn eerste echtgenote, en Jeanne Van Ophem (†

Nog in 1571/72 en ook in 1746 wordt de site beschreven als een motte met wallen, neerhof, erf en errond liggende weiden die tot aan de Dender reiken [6].

Vandaag ligt de oorspronkelijke vierhoekige woonheuvel van ca. 50 m. zijde in de alluviale Dendervlakte op 150 à 200 m. van de rivier op een hoogte van ongeveer 10 m. boven het zeeniveau. De heuvel is sterk verlaagd en de oorspronkelijke ringgrachten zijn grotendeels gedempt. Slechts in het westen en het zuiden wijzen afhellende talluds naar de omringende weiden op het niveau van de Dender nog naar het oorspronkelijke grachtentracé. Aan de noord- en oostzijde is het grachtenstelsel volledig verdwenen.

De site als historische woonplaats

Het ontstaan van deze motte op de linkeroever van de Dender kan teruggaan tot de militaire en administratieve organisatie van het graafschap Aalst in het Rijks-Vlaanderen van de 11de eeuw [7].

1642), zijn tweede echtgenote, en hun zes kinderen (Jeanne ° 1619, Paul Florent ° 1620, Marie-Anne ° 1622, Robertine ° 1626, Joos ° 1627 en Adrienne Marie ° 1631). De familie bewoont in deze periode het huis de Rattenberg (o.m. R.A.R., Oud Gemeentearchief Boelare, 393 A, 20-33) ; over Philippe Ruychrock o.m. ook P. DE CREMER, Gerard van Boxtel. Pastoor van Idegem 1626-62. Stichter van 3 confreries in : Het Land van Aalst, 35 (1983), 182-183.

De Rattenberg wordt in 1571/72 bewoond door Philips Rousseau, de hoogbaljuw van het Land van Boelare : *"Philips Rousseau ... heeft oock sijn huys in metselrye ende schaeldedack ende omwatert ghenaempt den rattenberg groot met dnederhof, hoven ende erve omtrent VI dachwant"* (S(tads)A(rchief) G(ent), Twintigste Penningkohier, Idegem, Fonds 28-28 bis, 30/129 ; inlichting ons welwillend bezorgd door de heer F. De Chou. Nochtans is de reguliere ambtswoning van de hoogbaljuw een huis bij het kasteel van Boelare op het grondgebied van Nederboelare ; daarover G. VAN HERREWEGHEN, Oude Rechtsgeplogenheden in het Boelaarse, in: Het Land van Aalst, 14 (1962), 221. De ligging van de Rattenberg is in de huidige stand van het onderzoek niet te bepalen.

[6] Aldus de vermelding in de Twintigste Penningkohier van Idegem (S.A.G., Fonds 28-28 bis, 30/129) : "... *een mote omwatert groot met dnederhof ende erve omtrent vijf dachwant*" ; inlichting ons bezorgd door de heer F. De Chou.

In een denombrement van 19 juli 1746 gebeurt door Franciscus 't Kint, pastoor van Zandbergen, die optreedt in opdracht van Philippe Jean De L'Offre, beheerder van de goederen van de minderjarige Marie Françoise, barones De Grutere, het leenverhef van haar leen in Idegem voor de baron van Boelare o.m. van *"een huijs ende stede tot ijdeghem mette mote wallen ende een bunder meersch daer onder aenne gheleghen hem streckende tot aen den Dendere"* (R.A.R., Leenhof Boelare, 5 en 7).

[7] Terloops wezen hier ook andere versterkingen vernoemd langs de rijksgrenzen tussen Brabant, Henegouwen en Vlaanderen : de burchtheuvels van Viane bij de Mark, een bijrivier van de Dender, van Denderwindeke en Ninove ; de kastelen van Boelare, Schendelbeke en Zandbergen. Over de burchtheuvels o.m. R. BORREMANS, Het mottekasteel tussen Dender en Dijle. Bijdrage tot de Westeuropese kasteelkunde (onuitgegeven doctoraal proefschrift, Katholieke Universiteit Leuven), 1981, 1, 107, 184 ; verder ook R. BORREMANS, Archeologisch onderzoek van de Kasteelberg te Geraardsbergen – Viane (1976), in : Het Land van Aalst, 34 (1982), 49-116 ; D. VAN DE PERRE, De Berg en het hof van Wedergrate te Denderwindeke, in : Het Land van Aalst, 38 (1986), 245-265 ; G. VANDE WINKEL, Over de oorsprong van de stad Ninove (tot ca. 1100) : een hypothese geherformuleerd, in : Het Land van Aalst, 48 (1996), 203-224 ; M. VAN TRIMPONT, Het Land en de Baronie van Boelare, Geraardsbergen, 1999 ; M. COCK – F. DE CHOU, Schendelbeke van Prehistorie over Scentlabeke tot heden, Ninove, 1978, 23-29.

In elk geval is vanaf die tijd de versterking tot het eerste kwart van de 17de eeuw onafgebroken het familiehuis geweest van de heren van Idegem [8]. Minstens de laatste drie generaties van het geslacht D'Yedeghem, die de burchtheuvel bezitten en bewonen, zijn nauw betrokken bij het politieke leven in Geraardsbergen.

In de Twintigste Penningkohier van Idegem (1571/72) wordt Jan D'Yedeghem, gehuwd met Marguerite De Norman, vernoemd als eigenaar van het *Hooghehuys* op de motte. Hij bekleedt sedert het midden van de 16de eeuw tot 1573 bij herhaling Geraardsbergse schepen- en burgemeesterambten [9].

Zijn zoon Jerôme († 1608), die gehuwd is met Josine Van Der Hasselt († 1637) oefent van 1585 tot 1599 dezelfde ambten uit en ook diens zoon François is van 1613 tot 1626 tweemaal schepen en tweemaal burgemeester van Geraardsbergen [10].

In 1627 echter overlijden binnen een tijdspanne van twee en een halve maand François D'Yedeghem († 14 juni) en zijn echtgenote Marie De Stoppelaere († 9 september). Ze laten vier minderjarige kinderen achter : Jacques Jerôme (° 1617), Jeanne Cathérine (° 1618), Philippe (° 1620) en Antoine François (° 1623). Het echtpaar wordt

[8] Idegem was één van de twaalf eigen dorpen van de Baronie van Boelare. In het dorp bestond er een vierschaar afhankelijk van de heer van Idegem, die in Idegem een enclave bezat (V. CAMPEN, La Baronnie de Boulaere, Geraardsbergen, 1930, 3, noot 1). Een register met wettelijke passeringen voor de vierschaar van de heerlijkheid Idegem – De Grutere als enclave binnen Idegem uit de 17de en 18de eeuw bleef bewaard (R.A.R., Oud Gemeentearchief Boelare, 611).
Een overzicht van de heren van Idegem bij P. DE CREMER, Tien eeuwen familie van Yedeghem en hun afstamming, in : Cultureel Jaarboek V.V.F. Geraardsbergen (red. S. GODFROID), Geraardsbergen, 1985, 27-38 ; A. DE PORTEMONT, Recherches historiques sur la ville de Grammont en Flandre, II, Gent, 1870, geeft eveneens een korte genealogie (125-126) en vermeldt: *"La famille d'Ideghem possédait un château dans cette localité et y tenait une cour de justice de concert avec les mayeur échevins"* (298). Volgens F. DE POTTER – J. BROECKAERT ligt het kasteel van de heren van Idegem op de Dries. "Het was geheel door water omringd" (Geschiedenis van de gemeenten der Provincie Oost-Vlaanderen. Vijfde Reeks. Arrondissement Aalst. Tweede deel, Idegem, Gent, 1885, 7-8).

[9] S.A.G., Twintigste Penningkohier. Idegem. Fonds 28-28 bis, 30/129: *"Joncheer Jan van Iedeghem bewoont zijn behuysde stede ghenempt thooghehuys staende op een mote ..."*
De schepen- en burgemeesterlijsten bij A. DE PORTEMONT, Recherches historiques, II, 38-40.
De vermelding van Marguerite De Norman bij J. DE HERCKENRODE, Complément au Nobiliaire des Pays-Bas et du Comté de Bourgogne, III, Gent, 1868, 1454.

[10] Jerôme D'Yedeghem († 4 april 1608) wordt begraven in de kerk van Idegem, waar zijn grafsteen bewaard bleef; Josine Van Der Hasselt († 14 november 1637) wordt begraven in de abdijkerk van Beaupré te Grimminge; tekeningen van de grafstenen met kwartieren in K(oninklijke) B(ibliotheek) Brussel, Afdeling handschriften, Fonds Goethals, 1521, 38 en 82.
De schepen- en burgemeesterlijsten bij A. DE PORTEMONT, Recherches historiques, II, 41-45.

begraven in de abdijkerk van Beaupré te Grimminge, waar hun zus en schoonzus Jeanne D'Yedeghem abdis is [11].

Tussen 2 augustus 1633 en 24 oktober 1637 worden slechts enkele akten verleden voor de vierschaar van de nog jonge en minderjarige Jacques Jerôme D'Yedeghem. Vanaf 1639 wordt Antoine François De Grutere als heer van Idegem vernoemd [12].

Afkomstig uit een oud Gents geslacht is ook Antoine François De Grutere sedert het tweede decennium van de 17de eeuw betrokken bij het politieke leven van Geraardsbergen. Hij is tussen 1616 en 1650 zesmaal schepen en zevenmaal burgemeester in de stad. Bovendien verwerft hij in 1643 de ridderstitel. In Geraardsbergen is hij tevens ambtgenoot van François D'Yedeghem, met wiens zus Cornelie D'Yedeghem hij gehuwd is. Het vroegtijdig overlijden van het echtpaar François D'Yedeghem en Marie De Stoppelaere en de onmondigheid van hun kinderen maken Antoine François De Grutere rond 1630 tot nieuwe heer van Idegem [13].

Er zijn geen aanwijzingen dat het echtpaar De Grutere – D'Yedeghem zoals de heren van Idegem de motte te Idegem heeft bewoond. Hun kinderen Madeleine Philippine (° 1621), Agnes (° ?), Jeanne Françoise (° 1624) en Viglius (° 1629) worden allen in Geraardsbergen gedoopt, waar hun vader zijn politieke loopbaan uit-

[11] De kinderen van François D'Yedeghem en Marie De Stoppelaere worden allen gedoopt in Idegem; dooppeter van Antoine François, gedoopt op 31 juli 1623, is zijn oom Antoine François De Grutere (R.A.R., Parochieregisters Idegem, 1 fs. 7v, 8v, 11, 18).
Een vierde zoon François, waarvan Madeleine D'Hembyse, moeder van Antoine François De Grutere, doopmeter is, sterft bij de geboorte (° 31 janauri 1626 – † 1 februari 1626) (R.A.R., Parochieregister Idegem, 1 f. 22).
Een tekening van het epitaaf van het echtpaar in K.B. Brussel, Afdeling Handschriften, Fonds Goethals, 1521, 81, is ons welwilend meegedeeld door de heer G. Van Bockstaele.
Over Jeanne D'Yedeghem, abdis van Beaupré o.m. E. HOUTMAN, Abbaye de Beaupré à Grimminge, in: Monasticon belge. Tome VII. Province de Flandre Orientale. III, Luik, 1980, 321-322.

[12] De akten in het register van de wettelijke passeringen voor de vierschaar (R.A.R., Oud Gemeentearchief Boelare, 611, fs. 1 en 4). Een akte van 5 februari 1628 (f. 2) wordt nog verleden voor de vierschaar van François D'Yedeghem, heer van Idegem († 14 juni 1627); de eerste akte van de vierschaar van Antoine François De Grutere passeert op 2 februari 1639 (f. 6).

[13] Over het geslacht De Grutere in Idegem o.m. J. DE HERCKENRODE, Complément au Nobiliaire, II, 890-891; familiegegevens ook in A(lgemeen) R(ijks)A(rchief) Brussel, Familiearchief De Lalaing, 261-266. Antoine François De Grutere wordt ridder bij besluit van Filips IV op 9 september 1643 (J. DE HERCKENRODE, Complément au Nobiliaire, II, 890).
In 1626 is François D'Yedeghem schepen van Geraardsbergen; zijn schoonbroer Antoine François De Grutere wordt in hetzelfde jaar burgemeester van de stad (A. DE PORTEMONT, Recherches historiques, II, 45).

bouwt [14]. Hoe dan ook, het voormalige familiehuis van de D'Yedeghems wordt rond 1640 als *het huys van Joncker Francis de Grutere wonende tot Geertsbergen in Iddegem* opgenomen in de reeks tekeningen die bestemd zijn voor de Sanderusuitgaven.

Zoals zijn vader blijft ook Viglius De Grutere eerder bij het politieke leven in Geraardsbergen betrokken, waar hij in het pestjaar 1668 burgemeester is, dan bij het beheren van de dorpsheerlijkheid Idegem. Door zijn huwelijk in 1657 met Cathérine De Lalaing verbindt hij de families D'Yedeghem en De Grutere met het aanzienlijke geslacht uit Zandbergen [15]. Viglius overlijdt op 8 september 1679 te Geraardsbergen en wordt begraven in de Sacramentskapel van de Sint-Bartholomeuskerk [16].

De uit het huwelijk van Viglius De Grutere en Cathérine De Lalaing geboren zonen Ferry (° 1653), die priester wordt, en Leonard François (° ?) bewonen al evenmin het familiehuis. Bij zijn huwelijk in 1684 met Cathérine Jacqueline Laureyn brengt Leonard François als huwelijkspand o.m. de heerlijkheid De Grutere in Idegem en een cijns van 25 bunder land in Ophasselt aan [17]. Uit een tweede huwelijk van

[14] De drie dochters overlijden allen te Geraardsbergen : Madeleine Philippine (° 17 november 1621 - + 27 september 1668) en Agnes (° ? - † 28 september 1668) sterven tijdens de pestepidemie in de stad ; Jeanne Françoise (° 24 juni 1624 - † 11 juli 1681) – "filia devota" – heeft als dooppeter haar oom François D'Yedeghem. Ze wordt begraven in de Sacramentskapel van de Sint-Bartholomeuskerk (R.A.R., Parochieregister Geraardsbergen, 1, 128, 151, 197 ; 18, 123 ; 19, 64).
Cornelie D'Yedeghem overlijdt eveneens te Geraardsbergen op 6 september 1671 en wordt ook begraven in de Sint-Bartholomeuskerk (R.A.R.,Parochieregister Geraardsbergen, 19, 11) ; plaats en datum van overlijden van Antoine François De Grutere blijven ons onbekend ; op 6 maart 1657 is Cornelie D'Ydeghem reeds douarière van Antoine François bij het afsluiten van het huwelijkscontract tussen haar zoon Viglius en Cathérine De Lalaing van Zandbergen (A.R.A., Familiearchief De Lalaing, 266).

[15] Volgens het huwelijkscontract voor notaris Gillis de la Court in het kasteel van Zandbergen op 6 maart 1657 geeft Cornelie D'Yedeghem aan het echtpaar een jaarlijkse som van 600 gulden zolang ze leeft. Cathérine De Lalaing (° Zandbergen 26 augustus 1636) is de dochter van Ferry De Lalaing, heer van Zandbergen en van Marie-Anne Van Der Noot (R.A.R., Parochieregister Zandbergen, 4 a, 22 ; A.R.A., Familiearchief De Lalaing, 266).
Ook een tekening van het kasteel van Zandbergen maakt deel uit van de reeks onuitgegeven Sanderusprenten ; daarover D. VAN DE PERRE – G. VANDE WINKEL, Het kasteel van Zandbergen, 231-236 en de uitgave van de prent in 1998 door de Geschiedkundige Vereniging Het Land van Aalst.

[16] R.A.R., Parochieregister Geraardsbergen, 19, 52 : *"obijt nobilis dominus Viglius De Grutere aliquando in vita consul huius urbis."* De weduwe Cathérine De Lalaing hertrouwt in 1681 met Wratislaus D'Hembyse, burggraaf van Kortrijk (A.R.A., Familiearchief De Lalaing, 266, huwelijkscontract van 22 april 1681). Wratislaus D'Hembyse is in 1681/82 burgemeester van Geraardsbergen (A. DE PORTEMONT, Recherches historiques, II, 52).

[17] A.R.A., Familiearchief De Lalaing, 267, huwelijkscontract van 23 december 1684 voor notaris J. Van Herreweghe in Mechelen. Leonard François wordt geassisteerd door zijn moeder Cathérine De Lalaing en zijn stiefvader Wratislaus D'Hembyse. Wratislaus heeft afgezien van zijn rechten op de heerlijkheid De Grutere. De heerlijkheid Idegem in het Land van Boelare is in het bezit van Leonard François door schenking van zijn broer Ferry (akte van 19 december 1684 voor notaris Clocquet in Brussel). De cijns van Ophasselt is hem gegeven door zijn tante Isabelle De Grutere (akte voor notaris van Rossem in Geraardsbergen).

Leonard François, - hij verwerft in1696 de baronstitel, - met Jeanne-Antoinette De Holthausen, wordt nog te Geraardsbergen François Joseph Bruno Georges geboren [18].

François Joseph, baron de Grutere en heer van Idegem, huwt in 1731 te Brussel in de Sint-Catharinakerk met Isabelle Françoise Josephe Du Bois – De Fiennes, dochter van de heer van Drogenbos. Hij laat één dochter Marie-Françoise na, die na de dood van haar vader in 1746 het oude familiehuis D'Yedeghem-De Grutere in Idegem als leen verheft voor de baron van Boelare. Als laatste barones De Grutere en dame van Idegem huwt ze in 1753 met Philippe Norbert Marie Van Der Steghen, baron van Putte en heer van Schriek. Ze overlijdt op 25 november 1771 in Leuven [19].

Samenvattend mag dus worden aangenomen dat na de dood van François D'Yedeghem en Marie De Stoppelaere de aandacht voor de familiewoning van het geslacht D'Yedeghem bij de volgende heren van Idegem is afgenomen. Antoine François De Grutere en Cornelie D'Yedeghem laten het huis, waar ze vanuit Geraardsbergen mogelijk ooit periodiek verbleven, nog wel opnemen in de Sanderusprenten. De politieke betrokkenheid in Geraardsbergen van de familie De Grutere, de groei in de adelstand (ridderschap voor Antoine François en baronstitel voor Leonard François), de huwelijken in de hogere adel (De Lalaing) en verder buiten het oorspronkelijke woongebied (Brabant, het Antwerpse) verhogen de desinteresse van het geslacht De Grutere voor het huis, dat tenslotte toch bescheiden uitvalt tegen andere woningen van de lokale adel in de streek (Boelare, Zandbergen).

Dit alles leidt er toe dat het huis met akker en weiden in 1701 verpacht is aan de Idegemnaar Jan Magerman (+ 1732). Een eeuw later is de site eigendom van Jacob Van Hecke (een huis), Jozef Bayens (twee huizen) en de kinderen van Jozef Bayens (een tuin). Een nieuwe eigenaar Jozef Pieter De Coster, landbouwer, sloopt in 1838 het huis van

[18] R.A.R., Parochieregister Geraardsbergen, 5, 47, doopakte van 11 oktober 1685 ; 6, 155, doopakte van 10 juli 1711. De huwelijken en de baronstitel volgens J. DE HERCKENRODE, Complément au Nobiliaire, II, 890. De titel wordt verleend aan de eerstgeborene op 10 mei 1696 door Karel II. Georges Ghislain, met als doopmeter zijn grootmoeder Cathérine De Lalaing, huwt met Jeanne Le Poyvre ; hij overlijdt in 1707 zonder nakomelingen.

[19] De genealogie volgens J. DE HERCKENRODE, Complément au Nobiliaire, I, 223 ; II, 890-891. Marie-Françoise overlijdt op 25 november 1771 te Leuven in het kraambed. Haar echtgenoot hertrouwt met Marie-Thérèse Bols, dame van Arendonk.

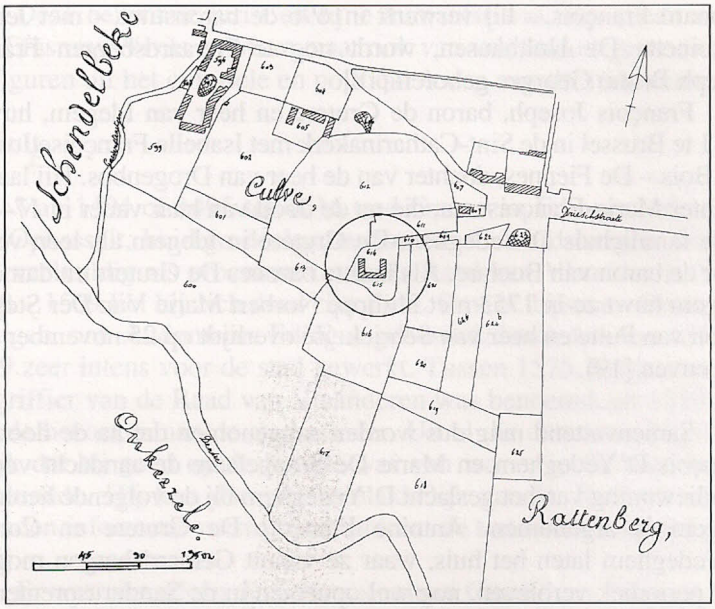

Detail naar een primitieve kadasterkaart (18 april 1813)

In de typische perceelstructuur van de nrs. 614-615 met een toegang langs de percelen nrs. 609-610 is de site van de oude motte merkbaar. Op het perceel staat een U-vormig gebouw.
In de rechterbovenhoek staat de brouwerij De Smet met een waterplas op de binnenkoer (nrs. 596-599). Ook de op de Kleine Dries ligt een vijver (nr. 606) ; en ook verderop in de Driesstraat ligt nog een waterplas (nr. 623).

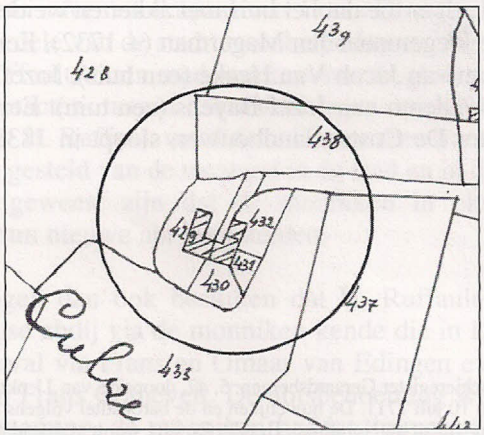

Detail naar de kadasterkaart van ca. 1830

De voormalige motte is in het bezit van drie eigenaars : Jacob Van Hecke (nr. 429 – huis), Jozef Baeyens (nrs. 430 en 432 – huizen) en de kinderen Baeyens (nr. 431 – tuin). Alle eigenaars zijn inwoners van Idegem.

Jacob Van Hecke en in 1843 de huizen van Jozef Bayens [20]. Op deze wijze verdwijnen de laatste bovengrondse resten van de motte en de familiewoning van het geslacht D'Yedeghem-De Grutere.

De Sanderusprent (bijgevoegde losse kaart)

Volgens de tekening is de middeleeuwse versterking verbouwd tot een landhuis, waarvan alleen nog de ringgrachten op de oorspronkelijk verdedigende functie wijzen. De tekenaar bekijkt het gebouw met rechts een toegangsweg vanaf de Dries in vogelperspectief, wellicht vanuit het noordoosten, zodat de zuid- en westzijde langs de weiden aan de Dender onzichtbaar blijven. Achter de woning toont een rechte horizontale lijn met bomen en struiken over de breedte van de tekening mogelijk de loop van de Dender. De heuvel met kerk aan de einder in de linkerhelft kan de kerk van Onkerzele zijn.

De woning omvat een hoofdgebouw en twee haakse zijvleugels. De oostelijke zijvleugel van drie traveeën met kruiskozijnen, waarvan de luiken gesloten zijn, telt in de zuidoostelijke hoek twee verdiepingen. Van de zijgevel in het zuidoosten zijn slechts de bekroonde ornamenten van de puntgevel te zien. De zijvleugel doorsnijdt het hoofdgebouw en eindigt in een lagere noordoostelijke puntgevel. Hij is eveneens sierlijk bekroond en heeft een toegangsdeur en een kleiner kozijn op de verdieping. Het hoofdgebouw van vier traveeën heeft een dakverdieping met dakkapel en een oostgevel die deel uitmaakt van de muren van de zijgevel. Dit geveltype lijkt identiek te zijn met de drie andere hoofdgevels van het gebouw. Zij wijzen wellicht op één en dezelfde bouwfase. Deze oostgevel, in wezen een trapgevel met twee pinakels, wordt bekroond door een typische boogvormige geveltop met tuit. Het gevelvlak heeft een kruiskozijn op de verdieping en een zolderraam. Op de gelijkvloerse verdieping wordt het gebouw door vier grote ramen verlicht. Van de westelijke zijvleugel is er slechts één travee zichtbaar met een dakvenster boven een kruiskozijn met gesloten luiken. Ook deze vleugel heeft een puntvleugel met sierlijke bekroning. Tegen deze gevel is een lagere aanbouw merkbaar met een rechthoekige deur en twee traveeën ; tegen de noordoostelijke tuitgevel leunt een klein dienstgebouw aan. Zeker langs twee schouwen op het hoofdgebouw en een schouw op de viering

[20] K.A.G., 10e Afdeling. Idegem 207, Sectie A, nrs. 429-432. Samen beslaan de nummers een bebouwde oppervlakte van 12 a 90 ca.

van het hoofdgebouw en de westelijke zijvleugel kan het gebouw worden verwarmd [21].

Langs een gewone brug over de ringgracht bereikt men een open plein (de oude voorburcht ?) met de toegangspoort en twee dienstgebouwen. De toegangspoort met doorgang in het midden heeft op de verdieping mogelijk een duiventil met dakvenster. Het westelijk dienstgebouw met doorbroken langsgerichte gevel met drie vensters en een uitgesneden dakhoek kan een langsgerichte schuur zijn, waarbij een kar de schuur langs de rechterzijde kan inrijden. De schuur kan echter niet verlaten worden via de linkerzijde omwille van de ringgracht er vlakbij [22]. Ook het grote noordoostelijke gebouw met blinde langsmuur, een dakvenster en zonder verwarmingsmogelijkheid lijkt een dienstgebouw.

Alle woongebouwen hebben zadeldaken met leien voor het hoofdgebouw en de zijvleugels en met rode dakpannen voor de aanbouw. Het kleine dienstgebouw en de toegangspoort hebben leien schilddaken. De twee grote dienstgebouwen hebben strooien schilddaken.

In de vochtige alluviale Dendervlakte rondom liggen weiden, al dan niet met boomaanplantingen. Vooraan rechts is de eigendom deels met hagen, deels met een houten pallisade, waarin twee toegangspoorten zijn aangebracht, en met een boomgaard afgebakend. Het voorplein zelf is eveneens door een houten pallisade en dienstgebouwen afgesloten. De toegangsweg loopt rechts tot bij een hek dat de er achterliggende weide afsluit. Op het bewoonde plein wordt het oostelijk tallud eveneens door een haag van de waterkant gescheiden [23].

De leemte die de teleurgang van dit huis, waarvan op dit ogenblik het bestaan alleen nog maar archeologisch is aan te wijzen, heeft nagelaten, is gelukkig dankzij de iconografie en de frisse kleuren van de Sanderustekening na 350 jaar nog aan te vullen.

Liesbeth Cock
Jan De Coomanstraat 45
9506 Zandbergen

[21] Een derde schouw staat misschien tegen de gevel van de westelijke zijvleugel.

[22] Het schuurtype o.m. bij M. LAENEN, Provinciaal Openluchtmuseum Bokrijk , Tielt, 1989, 35, bij een lange schuur uit Olen.

[23] Een identiek voorbeeld van een mottewoonst met de hier voorliggende tekening is nog de bestaande *"ferme des sept Planètes"* in Arnèke tegen Cassel (Dép. Nord) in Frankrijk (G. LEFRANC, Vestiges des mottes féodales en Flandre intérieure, Rijsel, 1976, nr. I).

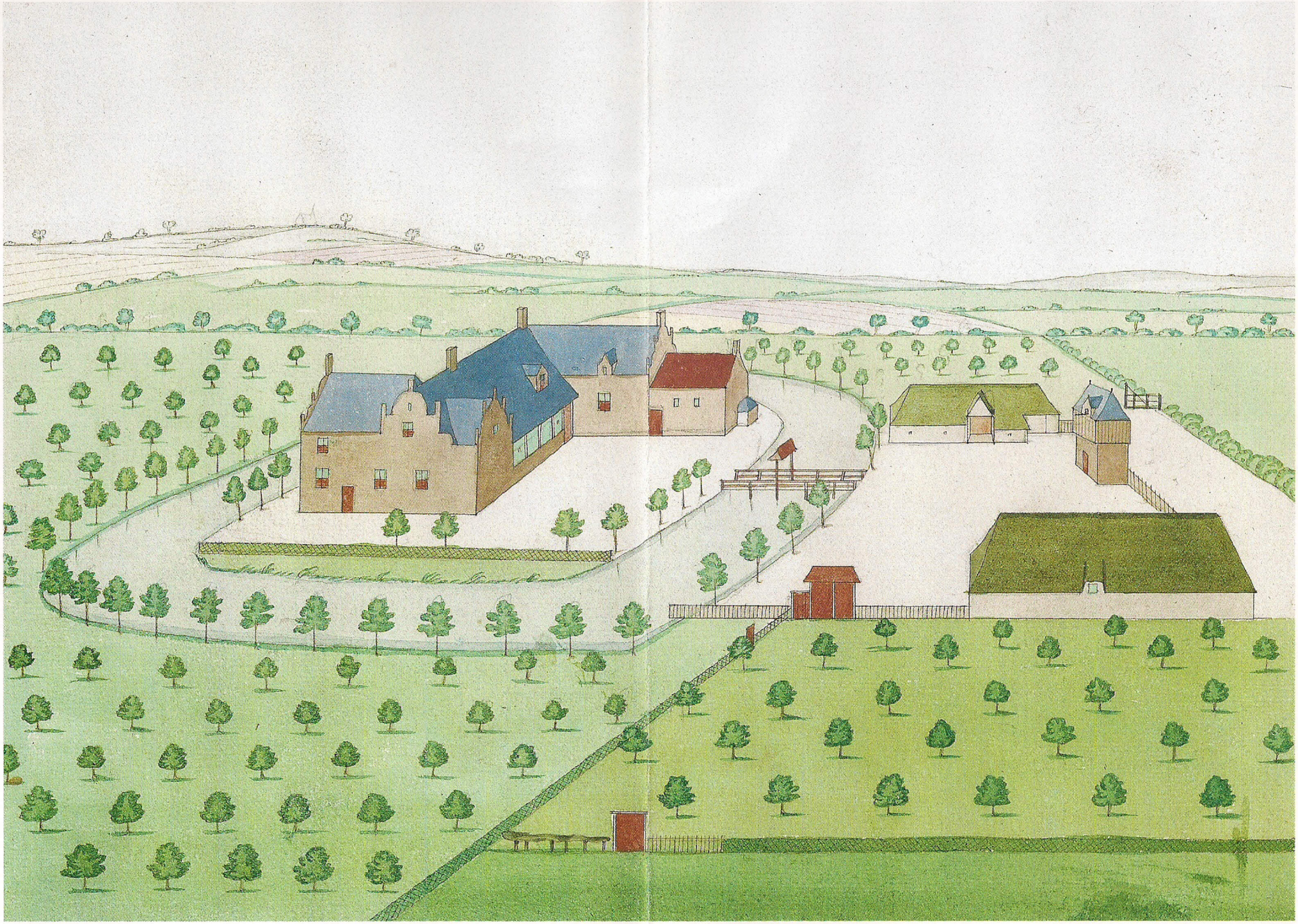

Het huis van Francis de Grutere te Idegem (Geraardsbergen) (© Kon.Bibl., Brussel)
Met de steun van het College van burgemeester en schepenen te Geraardsbergen

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

LIJST VAN DE BESCHERMENDE EN STEUNENDE LEDEN 2000

Beschermende leden (1200 Bef.)

Aalst, Backaert Olivier
Aalst, Cherreté – De Block
Brakel, De Lange Sylvain
Denderleeuw, Couck Georges
Denderwindeke, Callebaut Antoine
Gent, Vekeman Herman
Geraardsbergen, Imbo Fernand
Herzele, Van Den Berghe M.A.
Meerbeke, Mattens – Duville
Nieuwerkerken, De Sloover Marcel
Ophasselt, De Vleeschauwer Noël

Steunende leden (800 Bef)

Aalst, De Ridder Etienne.
Aalst, De Vos M.
Aalst, D'Herdt Danny
Aalst, Eeman Rudolf
Aalst, Fosselle Leo
Aalst, Gheeraerdts Gustave
Aalst, Robijns Luc
Aalst, Temmerman Willy
Aalst, Van De Sijpe Ernest
Aalst, Van den Steen Caesar
Aalst, Van Ingelgem Kristiaan
Aalst, Van Orshoven Felix
Appelterre, De Vuyst Jozef
Aspelare, De Latte Guido
Berlare, Thibau V.
Brussel, Courteaux Willy
Brussel, Galle Eliane
Brussel, Van Lil Elisabeth
Deinze, De Smet Gentiel
Denderleeuw, Daneels Raphaël
Denderleeuw, De Ridder Marcel
Denderleeuw, De Vos F.
Denderleeuw, Van Der Perre Wilfried
Dendermonde, Vermeren Omaar, OSB
Diest, Jacobs Roger
Dilbeek, De Sadeleer Lidwine
Drongen, Goethals Patrick
Erembodegem, Claus Gilbert
Erembodegem, Van Bockstaele Marc
Erpe – Mere, D'Hoker Albert
Galmaarden, Nys Andre
Geel, Tanghe Christiane
Geraardsbergen, De Chou Freddy
Geraardsbergen, François Herman
Geraardsbergen, St.-Catharinacollege
Geraardsbergen, Rampelberg Emiel
Geraardsbergen, Spitaels Johan
Geraardsbergen, Van De Pontseele Jan
Geraardsbergen, Van Der Maelen Pasc.
Gijzegem, Vanderhaegen Joseph
Grimminge, Pauwels Etienne
Hekelgem, De Rijck Luc
Herdersem, Monfils Pierre
Herzele, De Meyer Herman
Hove, Van Bockstaele Paul
Idegem, Haelterman M.L.
Kessel-Lo, De Mont Hans
Koksijde, Uyttendaele Roger
Kortenberg, Schollaert J.M.
Kortrijk, Hendrickx Dirk
Lede, Cool Hilda
Lede, D'Haese Marcel
Lokeren, Lust Albert
Meerbeke, Smet Armand
Meldert, Van De Velde Jaak
Merelbeke, De Cocker J.
Merelbeke, Van Acker K. G.
Moerbeke, De Rijst Pierre
Moorsel, Van de Voorde R.
Ninove, De Klerck Pasc.
Ninove, De Saedeleer Eric
Ninove, Lauwereys Jean-Paul
Ninove, Scheerlinck Hans
Ogy, Van Der Poorten Willy
Oordegem, Van Der Gucht Robert
Ophasselt, Van Santen Kr.
Outer, Rollier J.
Pollare, Van de Perre Dirk
Schendelbeke, De Pelsemaeker Roger †
Schendelbeke, De Quick Fel.
Schoonaarde, Willems Hubert
Sint-Gilles-Dendermonde, Cordemans Antoon
Torhout, Imbo Gaston
Wichelen, Haerens Herman
Wieze, Van Driessche Luc
Zandbergen, Verstockt Luc
Zottegem, Van De Meulebroucke Frans
Zottegem, Van Steenberghe Jacques

INHOUDSTAFEL-JAARGANG LII-2000

Artikelen

R. BAUER, Op zoek naar de volheid van de tijd. De idee van de eindtijd in onze cultuur 4-12

Herdenking dr. Hendrik Vangassen te Ninove op 5 november 1999 13

G. VANDE WINKEL, Hendrik Vangassen (1896-1968). Eminent neerlandicus, historicus van de Stad Ninove 14-23

L. VAN DURME, Dr. Hendrik Vangassen als taalkundige 24-31

G. VANDE WINKEL, Bibliografie dr. Hendrik Vangassen 32-35

W. BEELAERT, Vijf eeuwen vastenavond in de carnavalstad Aalst, 1452-1940. Deel 1: Herkomst en Voorkomen van Vastenavond in Aalst tot 1795 36-82

W. BEELAERT, Vijf eeuwen vastenavond in de carnavalstad Aalst, 1432-1940. Deel 2: Vastenavond in het politieke kluwen van het negentiende-eeuwse Aalst 85-134

W. VERLEYEN, De bouw van de neogotische Affligemse abdijkerk en de westvleugel 1879-1881 135-149

I. DE TEMMERMAN en K. DE WOLF, Koning Lodewijk XV en markiezin de Pompadour te Leeuwergem? Ontstaansgeschiedenis van het kasteel opgehelderd 150-157

J. DAUWE, De Aalsterse edelsmid Antoine Risack (werkzaam ca. 1715-1726) 158-164

G. VANDE WINKEL en W. VERNAEVE, Bibliografie van de geschiedenis van het Land van Aalst 1999 (met aanvullingen uit vorige jaren) 165-233

K. DE GROOTE, Van prestedelijke nederzetting tot omwalde stad. Archeologie van de Aalsterse stadsontwikkeling 234-252

G. VAN BOCKSTAELE, De humanistenvriend Omaar van Edingen en Geraardsbergen (begin 16de eeuw) 253-261

K. DE WOLF, De kerk van Grotenberge. Een harmonieus samengaan van vroege- en late-neogotiek 262-285

D. VAN DE PERRE, Nogmaals het toponiem Loots te Zandbergen 286-288

W.L. BRAEKMAN, Meinedige belastingontvanger verbrand. Een mirakel te Geraardsbergen (1620) 288-293

L. COCK, Het huis van Antoine François de Grutere te Idegem (ca. 1640) (met losse gekleurde Sanderuskaart) 294-304

Signalement

- H. VAN ISTERDAEL, Notariële Archieven. Deel I: Repertoria en Minuten (Rijksarchief te Ronse. Inventarissen 26), Brussel, 1999. 83
- M. DECRITS en H. VAN ISTERDAEL, Notariële Archieven. Deel II: Dossiers (Rijksarchief te Ronse. Inventarissen 31), Brussel, 1999. 84
- H. VAN ISTERDAEL. De archieven van de heer, het Leenhof en de schepenbank van Voorde (1483-1812) (Rijksarchief te Ronse. Inventarissen 30), Brussel, 1999. 84

Mededelingen van het bestuur

- Bij het jaar 2000 en onze nieuwe jaargang 3
- Lijst van de beschermende en steunende leden 2000 305
- Vernieuwing van de abonnementen 308

Inhoudstafel 306-307

Erratum

- p. 36 lees: VIJF EEUWEN VASTENAVOND IN DE CARNAVALSTAD AALST, 1432-1940 i.p.v. VIJF EEUWEN (...) AALST, 1432-1840
- p. 80 lees: Wim Beelaert i.p.v. Wim Beerlaert

VERNIEUWING VAN DE ABONNEMENTEN VOOR 2001

Wij danken al onze leden voor hun vertrouwen
en rekenen erop dat ze ook voor het jaar 2001
met bijgevoegd overschrijvingsformulier hun abonnement direct
zullen vernieuwen.
Wij danken speciaal onze beschermende en steunende leden voor
hun extra bijdrage. Hun steun was onontbeerlijk
voor het financieel in evenwicht houden van onze begroting.
Abonnementen worden geacht door te lopen,
tenzij ze telefonisch of schriftelijk worden opgezegd.

550 fr. gewoon lid
800 fr. steunend lid
1200 fr. beschermend lid

Te storten op rk. 000-0586911-61, Het Land van Aalst,
Bevegemstraat 14, 9620 Zottegem.

De lijst van de steunende en beschermende leden
wordt in nr. 4 van de jaargang afgedrukt.

Elk nieuw lid ontvangt gratis onze gekleurde Sanderuskaart.
Deze kan afgehaald worden bij de leden van het bestuur.

GESCHIEDKUNDIGE
VERENIGING
HET LAND VAN AALST

LOSSE NUMMERS - OUDE JAARGANGEN - PUBLICATIES

Een nummer vanaf jaargang 1991 : 200 fr - 4.88 €
Een enkel nummer vóór 1991 : 150 fr - 3.66 €
Een dubbel nummer vóór 1991 : 250 fr - 6.10 €
Een volledige jaargang: 600 fr - 14.63 €

Niet alle jaargangen en nummers zijn nog in voorraad.

H. VAN ISTERDAEL, e.a., Bibliografie van de Gemeenten van het Land van Aalst (1950-1983), 2 banden - 915 blz. : 1 200 fr - 29.27 €

G. VANDE WINKEL, W. VERNAEVE, Systematisch register op de jaargangen 1 - 50 van het geschiedkundig tijdschrift Het Land van Aalst 1949 -1998, Aalst, 1999 - 158 blz. : 250 fr - 6.10 €

Kaarten van het voormalige "Land van Aalst" - kleurendruk:
- Horenhault (1596), 1988 : 1 000 fr - 24.39 €
- Sanderus, 1998 : 200 fr - 4.88 €

4 Reproducties - kleurendruk - 1998
- Waterkasteel - Moorsel
- Kasteel - Zandbergen
- Abdij Ten Roosen - Aalst
- Miniemenklooster - Geraardsbergen

per stuk: 200 fr - 4.88 €
volledige reeks in mapje: 500 fr - 12.20 €

De prijzen zijn te verhogen met de portokosten. Vooraleer te bestellen, neem eerst contact op: tel. 053 70 21 79.

De verzending gebeurt na storting van het verschuldigde bedrag op rekeningnummer 422-4072681-04 van Het Land van Aalst, Oude jaargangen, Tulpstraat 1, 9308 Aalst-Hofstade.

DE RIEMAECKER printing BVBA

50 1947 1997

Nukerkeplein 9 • B-9681 Nukerke
Tel. (055) 21 14 04 • Fax (055) 21 20 00 • ISDN (055) 20 65 99
e-mail: info@deriemaecker.be • website: http://www.deriemaecker.be

Op de kaft is de penning van "Het Land van Aalst" (1617) weergegeven. Op de voorzijde staat het wapenschild van de twee steden Aalst en Geraardsbergen, op de achterzijde dat van de vijf baronieën Rode, Gavere, Zottegem, Boelare en Schorisse.

Inhoud

JAARGANG LII - 2000 - NUMMER 4

G. VAN BOCKSTAELE
De humanistenvriend Omaar van Edingen 253 - 261

K. DE WOLF
De kerk van Grotenberge 262 - 285

D. VAN DE PERRE
Het toponiem Loots te Zandbergen 286 - 287

W.L. BRAEKMAN
Meinedige belastingontvanger verbrand te Geraardsbergen (1620) 288 - 293

L. COCK
Het huis van Antoine François de Grutere te Idegem (met losse kaart) 294 - 304

Lijst van de beschermende en steunende leden 305
Inhoudstafel - Jaargang 2000 306 - 307
Mededeling 308

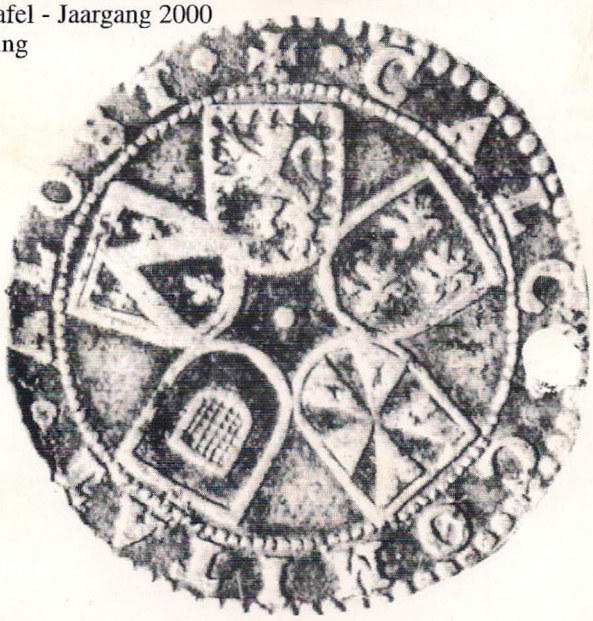

2000